

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE 1899—1919*

VÉRTESEY MIKLÓS

A XX. század elején hazánkban egyre általánosabbá vált a jó könyvtárak követelése. Több, egymástól elszigetelt mozgalom indult meg, számtalan vita, előadás, felszólalás, újságcikk, bírálat sürgette korszerű közművelődési könyvtárak alapítását és a tudományos könyvtárak szolgáltatásainak megjavítását.

Mindkét követelésnek voltak eredményei. Ilyen közművelődési vonalon a Fővárosi Nyilvános Könyvtár alapítása és 1913-tól kezdve fiókhálózatának kiépítése, tudományos vonatkozásban pedig a kolozsvári egyetemi könyvtár és a Műegyetemi Könyvtár új otthonának építése és megnyitása. Ezek az eredmények azonban csak a panaszok egy részét orvosolták.

A legtöbb támadás az Egyetemi Könyvtárat érte, azaz helyesebben fogalmazva az Egyetemi Könyvtár érdekében történt. „Ennek főoka az — hangoztatta az 1902. évről szóló jelentés — hogy ezt használják nemcsak legtöbben, hanem többen, mint az összes nyilvános könyvtárainkat együttvéve.”¹ A napilapokban minden évben jelent meg egy-két cikk az olvasóteremről; a megüresedő helyekre télen az előcsarnokban fagyoskodva váró diákok mindig hálás témát szolgáltatottak a riportereknek. Az olvasótermi helyhiányt a könyvtár vezetősége, az egyetem, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a radikálisok táborá egyaránt hangoztatta. De kifogásolták azt is, hogy a kézikönyvtár nagy része elavult könyvekből áll, hogy a könyvtár nincs nyitva minden nap, hogy a hallgatók részére nehéz a kölcsönzés... A különböző panaszokat — amelyek egy része más könyvtárakra is vonatkozott — összefoglalta és megszüntetésükre határozati javaslatot hozott a Galilei-kör által 1911. november 17-ére összehívott egyetemes diákgyűlés.

A következő év elején, a képviselőház január 13-i ülésén Benedek János függetlenségi párti képviselő interpellációt intézett Zichy János vallás- és közoktatásügyi

*A *Magyar Könyvszemle* 1967-es évfolyamában jelent meg Tóth András tanulmánya, *Tervek az Egyetemi Könyvtár fejlesztésére (1906—1914)*, amely elsősorban az új épület, illetve az épületbővítés érdekében folytatott polemikákkal, tervekkel s ezek társadalmi háttérével foglalkozik, kiter azonban a közönségszolgálat, olvasótermi katalógussal kapcsolatos panaszokra is.

Az én tanulmányom a *Könyvszemle* cikknek bizonyos mértékben a kiegészítője. Az új épület kérdését csak vázlatosan érintem, viszont részletesen foglalkozom a könyvtár belső életével, katalógusaival, látogatóival stb. Sok olyan téma akad, mint például a használati szabályok, nyitvatartási idő, amelyet mindkét dolgozat tárgyal, de ezeket az „átfedés”-eket nem lehetett elkerülni. A legtöbb esetben nem is hivatkozom Tóth Andrára.

A jegyzetekben levő rövidítések: *EK* = Az Egyetemi Könyvtár irattára. *KBiz.* = A jelzett napon tartott könyvtárbizottsági ülés jegyzőkönyve. Ezeket — a fogalmazványokkal együtt — külön dobozban őrzi a könyvtár kéziratára. *Jelentés* = Az igazgató jelentése a könyvtár működéséről. Ezek folyamatosan jelentek meg az évi gyarapodási jegyzékek elején. Címük: *A budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem könyvtárának címjegyzéke*. A 24. kötetet tartalmazza az 1899. évi gyarapodást és az 1899-ről szóló jelentést, a 39—41. kötet pedig ugyanezt 1914—16-ról. Több szám nem jelent meg. Az 1917—18-as jelentés kéziratban van meg.

¹ Jelentés 1902-ről. VIII. l.

miniszterhez, s ebben jóformán szó szerint megismételte a galileista követeléseket azzal a különbséggel, hogy nem általában az egyetemi könyvtárakról beszélt, hanem csak a budapesti tudományegyetem könyvtáráról. Az interpelláció a következőképp hangzott:

„Van-e tudomása a miniszter úrnak a budapesti egyetemi könyvtár nyomorúságos állapotáról, nevezetesen, hogy a könyvtárból hiányoznak a legújabb tudományos munkák, s hogy a könyvtár technikai berendezése sem elégíti ki a diákság szükségleteit, mert az egyetemi hallgatóság olvasni és tanulni vágyó részének ötödrésze sem fér el a könyvtár szűk helyiségében; de meg a könyvtárak éppen az esti órákban, valamint szombat délután és vasárnap egész nap nincsenek nyitva; s a könyvek kikölcsönzése is rendkívül meg van nehezítve.

Szándékozik-e a miniszter úr ezeken a bajokon sürgősen segíteni, a következő intézkedések megtételével:

a) hogy a könyvtárhelyiségek az egész nap folyamán megszakítás nélkül, este tíz óráig nyitva legyenek, ennek megfelelően a személyzet száma növeltesék;

b) könyvek kikölcsönzése pénz- és indexletét nélkül történjék, és a visszaadás szankciója a félévégi egyeztetés különbeni megtagadása, avagy megbízható jótállás legyen;

c) a könyvtár vásár- és ünnepnapokon is nyitva tartassék;

d) a szaktanárok által előterjesztendő tudományos művek haladéktalanul beszereztesenek;

e) az összes szakfolyóiratok nyílt helyen tartassanak, úgy, hogy azokat minden könyvtárlátogató szabadon használhassa;

f) és végül, hogy az olvasóterem sürgős kibővítése, illetőleg a követelményeknek megfelelő új könyvtárpépület emelése iránt minél előbb tegye meg a lépéseket, s ennek megfelelő költségfedezetet vegyen fel a jövő évi költségvetésbe.”²

Az alábbiakban foglalkozni szeretnék ezekkel a követelésekkel: jogosak voltak-e, mit valósítottak meg és mit valósíthattak volna meg belőlük. Ezenkívül megkísérlem bemutatni a könyvtár alkalmazottait, pénzügyi helyzetét, állományának gyarapodását, katalógusproblémáit, közönségforgalmát és mindennapi életének többi mozzanatát.

ÜGYRENDI ÉS SZERVEZETI SZABÁLYZAT

A könyvtár a kiegészítés óta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá tartozott, közvetlen felettes hatósága az egyetem, pontosabban ennek tanácsa és rektora volt.

A minisztérium 1901. április 1-én 4524/1901 szám alatt új ügyviteli szabályzatot hagyott jóvá. Ez a régítől lényegében csak két pontban tért el, mégpedig két olyan pontban, amelyek inkább az ügyrendhez tartoznak. Az élére egy rövid fejezet került, amely a könyvtár célját és rendeltetését határozta meg: „figyelemmel kísérni az összes tudományok körében megjelenő irodalmi terméket, s azokból elsősorban az egyetemen képviselt tudományszakok körébe esőket a rendelkezésre álló eszközökkel megszerezni, a műltra nézve e téren tapasztalt hiányokat kiegészíteni, s a könyvtár anyagát az egyetem és a közönség számára mennél használhatóbbá tenni.”

Ez a rendelkezés, amely az általános gyűjtőkörű tudományos nagykönyvtár funkcióját írta elő továbbra is, már a kiadásakor idejét múlta, mert mégcsak fel sem

² Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 14. köt. Bp., 1912. 93—94. l.

vetette a gyűjtőköri megoszlás kérdését. A raktári férőhely és a beszerzési keret egyaránt olyan szűk volt, hogy még az egyetemen képviselt tudományszakokból is erősen válogatni kellett. A fejlődésnek indult budapesti szakkönyvtári hálózat ezekben az években — legalább részben — már lehetővé tette volna a profilrozást.

Az ügyviteli szabályzat — összehasonlítva a régivel — majdnem semmit sem tett a „mennél használhatóbbá” tevés érdekében. A 27. § az olvasóteremben egyszerre tovább is csak egy kötet kiadását engedélyezte. Tankönyvek esetén, amelyekből aránylag kevés példányt szerzett be a könyvtár, méltányolható ez a korlátozás. De — a komoly tudományos kutatást nem is említve — egy szemináriumi dolgozat vagy doktori disszertáció írásakor, ahol gyakran egyszerre kell kézbe venni négy-öt könyvet, ok nélkül nehezíti a látogató munkáját. Egy jogász azt panaszolta, hogy milyen bosszantó a törvénytárakban és döntvénytárakban kutatók helyzete. Egyszerre csak egy kötetet kérhet, pedig neki esetleg tízet, tizenötöt kell megnézni, amíg ráakad arra, amelyben az általa keresett döntvény vagy törvény megtalálható.³

Még rosszabb volt a helyzete annak, aki csak délután ért rá és a raktárból akart behozatni az olvasóterembe könyvet. Egy kérőlapot adhatott csak be, és az ezen szereplő mű gyakran ki volt már kölcsönözve, vagy egyáltalán hiányzott az állományból. Ez utóbbiról nem győződhetett meg személyesen, mert az olvasók nem használhatták a katalógust. Másnap hiába ment be az olvasóterembe, nem várt rá a könyv, s ez az eset háromszor, négyszer is megismétlődhetett!

A 35. § szerint egyetemi hallgatók kölcsönzéskor is csak egy művet vagy kötetet kaphattak. Csak annyi haladás állapítható meg, hogy kezességnek elfogadták az index letétbe helyezését.

A szabályzat második fejezete újításként egy új szervet létesített, a könyvtárbizottságot, s ennek kötelességévé tette minden könyvtári ügy megtárgyalását. 1901 előtt négy könyvtárbizottság működött, minden karon egy-egy, de ezek csak a megrendelő könyvek, folyóiratok jegyzékét állították össze, az adminisztrációba, személyzeti ügyekbe stb. nem szólhattak bele.

Ferenczi Zoltán igazgató az 1900-ról szóló könyvtári jelentésében megállapította, hogy az új szabályzat szükségessé tette a szervezeti szabályzat átdolgozását is. Érdemes szemügyre venni ennek az átdolgozásnak egyes állomásait, mert kitűnően jellemzi az egyetemi és minisztériumi bürokrácia lassúságát, nehézkességét.

Az 1888-ban kiadott és 1892-ben, valamint 1901-ben módosított szabályzat helyett az igazgató még 1901-ben újat dolgozott ki. Ezt a könyvtárbizottság csak 1906-ban és 1907-ben tárgyalta, majd némi kiegészítés után átküldte a négy karnak. Három fakultás nem tett semmi észrevételt, a bölcsészkar néhány változtatást javasolt. 1908-ban a rektor foglalkozott a tervezettel, újabb szöveget írt és ezt 1909-ben odaadta Lánczy Gyula bölcsészkar prodékának, továbbá Lukács József professzornak, hogy mondjanak véleményt róla.

A könyvtárbizottság 1910 februárjában ismét napirendjébe iktatta az ügyet, a különféle módosításokról, javaslatokról másolatokat készített, hogy minden tagja behatóan tanulmányozhassa ezeket, majd a következő évben egy általa „végleges”-nek minősített szöveget kinyomatott. Ferenczi ezzel egy-két pontban nem értett egyet; különvéleményét az indoklással együtt ő is kinyomatta.

Ezután az egyetemi tanács vitatta meg a javaslatot, és végre 1911-ben jóváhagyás végett a minisztériumba küldte. Ott azonban, jóllehet a rektor többször is megsürgette, évekig semmiféle döntés sem született meg. A szervezeti szabályzat sorsát a világháború kitörése döntötte el végleg. Szó volt benne ugyanis új állásokról és egyes

³ Jogtudományi Közlöny. 1912. jan. 19. 27. l.

állások magasabb fizetési osztályba sorolásáról, azaz a minisztérium fogalmazása szerint „olyan módosítások is tervezettek, amelyek megvalósulásuk esetén az államkincstárra újabb terheket hárítanának.” Erről pedig a háború tartalma alatt tárgyalni sem lehetett.⁴

A szabályzatnak egyetlen, az ügyviteli szabályzatból ide került paragrafusát, a könyvtárbizottsági tagok számának emelését 1917-ben mégis jóváhagyták.

A tervezet lényegében véve tisztviselői pragmatika volt, terjedelmének túlnyomórésze az alkalmazottak — s ezen belül főleg a tisztviselők — számával, kinevezésével, fizetési osztályba sorolásával, korpótlékával, napidíjával, szabadságával, munkaidejével foglalkozik. A könyvtári szolgáltatások elvi vagy gyakorlati fejlesztése nem szerepel benne. Így elfogadása az olvasók szempontjából nem jelentett volna semmi előnyt.

Lánczy volt az egyetlen, akinek ilyesféle az eszébe jutott. A francia egyetemi könyvtárak hasonló rendelkezéseire hivatkozva kérte egy új szakasz beiktatását: „A könyvtár használatára nézve irányadó, hogy az egyetemi tanéven keresztül nappal és este hozzáférhető legyen.” Javaslatáról később egyetlen szó sem esett.⁵

A KÖNYVTÁRBIZOTTSÁG

Az 1901-es ügyviteli szabályzat által életre hívott új szerv, a könyvtárbizottság, hat tagból állt. Elnöke a mindenkor prorektor volt, egy-egy tagot választott a négy kar — a választás a bizottsági tag lemondásáig volt érvényben — a hatodik helyet a könyvtárigazgató töltötte be. Évnegyedenként, szükség esetén többször is kellett ülést tartania, a gyakorlatban évenként kétszer-háromszor hívták össze.

Az üléseken az igazgató beszámolt a szerzeményezésről, a pénzügyekről, a rendes és rendkívüli munkálatokról, a közönségszolgálatról, bemutatta az évi jelentéseket, előterjesztette a felmerült különféle problémákat, referált a személyzeti ügyekről, javaslatot tett az előléptetésekre, alkalmazásokra stb. A bizottságnak véleményt kellett nyilvánítani minden olyan ügyről, amelyet a tanács ide utalt, és megtárgyalta mindazt, amit a tagok jónak láttak megvitatni.

Határozathozatalhoz legalább három tag jelenléte kellett, előfordult, hogy többen nem is jelentek meg. Többször hiányzott az orvoskar által delegált professzor, távollétét részint betegségével, részint egyéb elfoglaltságával mentette ki.

A bizottság tulajdonképp csak tanácsadó testület volt, határozatai nem köteleztek senkit. Mégis fontos fórummá vált, amennyiben napirendjére került minden olyan ügy, ami összefüggött a könyvtárral, olyanok is, amelyekre vonatkozóan törvény vagy rendelet intézkedett, mint például a családi pótlékok s az ötödéves korpótlékok engedélyezése. A rektorok rendszerint elfogadták a határozatokat, arra azonban féltékenyen ügyeltek, nehogy jogkörüket valami csorba érje, nehogy olyan ügyeket tárgyaljanak ott, ami csak a rektorra tartozik.

1910-ben az igazgató egy ideiglenes tisztviselőt alkalmazott, s a bizottság megállapította, hogy „az a célszerű eljárás, ha a könyvtárigazgató válassza ki azt, akit egy meghatározott munka elvégzésére felfogad. Ő tudja ugyanis legjobban ki tud a végzendő feladatnak legjobban megfelelni.” Az ellenőrzés jogi ténye úgyis a rektor kezében marad azáltal, hogy előtte tesz az ideiglenes alkalmazott fogadalmát. Sághy Gyula rektor nem restelt a bizottság 1910. március 17-i ülésén személyesen megjelenni,

⁴ 64 896/1914. VKM.

⁵ A szervezeti szabállyal kapcsolatos akták, jelentések a kéziratárban külön dobozban.

és hangoztatni, hogy „a díjnokok felfogadása az egyetem összes intézeteire nézve a rektor joga.”

1914-ben Deim István kapus-altiszt 40 éves szolgálata után nyugdíjazását kérte. A bizottság javasolta a nyugdíj megadását — amire Deimnek minden joga megvolt — és hosszú ideig tartó kifogástalan munkája miatt kitüntetésre ajánlotta. A rektor még ezt az elismerést kérő javaslatot is helytelenítette, és figyelmeztette a bizottságot, hogy minden szolga az egész egyetem szolgálója, a rektor bármikor más egyetemi beosztásba helyezheti át őket, tehát ügyeik akkor is a rektor kizárólagos hatáskörébe tartoznak, ha egész szolgálatuk alatt egy helyen, például a könyvtárban dolgoznak.⁶

A könyvtárbizottság sok hasznos dolgot indítványozott, a beszerzésre fordítható keret felemelését, az állások számának szaporítását, új, tágasabb épületet vagy legalább a réginek a kibővítését... Ezek a javaslatok azonban jórészt eredménytelenek maradtak, mert a felsőbb fórumokhoz eljutottak ugyan, de ennél több nem történt, megvalósításukért nem folytatott senki szívós harcot, sem a bizottság, sem a rektor, sem a tanács.

1911-től a bizottság ülésein meg-megújuló harc folyt a bölcsészkar megbízott, Ballagi Aladár és Ferenczi között. Korábban sem rokonszenveztek egymással, viszonyuk Ballagi kölcsönzési ügyével kapcsolatban romlott meg végképp.

A bölcsészprofesszor minden korlátozás nélkül kapott kölcsön könyveket. Tartozásairól 1910-ben listát készítettek, eljuttatták hozzá, és kérték, hogy azt, ami már nem szükséges számára, juttassa vissza. A jegyzéken 405 kötet szerepelt, köztük számos régi magyar könyv és ősymtatvány is. Ballagi ekkor több könyvet visszaadott, köztük három olyan RMK művet, amelyeket a jegyzék nem tüntetett fel, és amelyekről nem találtak kölcsönzési elismervényt. A könyvtár felajánlotta, hogy ezek visszaszolgáltatását külön igazolja, de a professzor nem fogadta el azt a megoldást, és az egyik kötetet újból magával vitte, mégpedig újból elismervény nélkül.

Ferenczi az esetet jelentette a rektornak azzal a megjegyzéssel, hogy esetleg más művek is kölcsön vannak Ballaginál térítvény nélkül. Szólítsa fel őt ezért arra, hogy a nála levő, könyvtári pecséttel ellátott könyveket a nyilvántartás helyesbítése végett mutassa be a könyvtárban.

Az ügy a könyvtárbizottság elé került 1911. február 8-án. Itt Ballagi „az illeték-telen zaklatásért és a hatóság előtti dehonesztálásért” teljes elégtételt kért, és viszont-vádakkal illette a könyvtárt.

Az ügy legérdekesebb vonása az, hogy a bizottság lényegében semmit sem intézett el. Meghallgatta a feleket, s ezzel az ügy elaludt. Ballagi nem kapta meg a kért elégtételt, viszont kölcsönzéseit sem kellett rendeznie. A későbbi esztendőknben még kétszer ismétlődött meg az az eset, hogy az általa visszavitt könyvekről nem találtak térítvényt, mire ő „ha nincs térítvény, nincs könyv” kijelentéssel visszavette a beadni szándékolt műveket.

Az igazgató ezeket az újabb eseteket már nem jelentette a rektornak, feltehetőleg egyrészt azért, mert látta, hogy ez eredményre nem vezet, másrészt mert nem akarta Ballagit, a bizottság egyik tagját még jobban felbőszíteni.⁷

Ballagi ettől kezdve mégis határozottan könyvtár-ellenes magatartást tanúsított. Ez történt 1913 végén, amikor a két ór, Kudora Károly és Dedek Crescens Lajos nyugdíjba ment. Az igazgató a bizottságban javasolta, hogy helyükre a két tisztet nevezzék ki, az így megürült további állásokat két kisegítő tiszttel töltsék be, két irnokot pedig léptessenek elő kisegítő tisztté. Ballagi az indítványt teljes egészében

⁶ KBiz. 1914. jan. 23-án.

⁷ A 405 kötet közül 1918. márc. 15-én 62 még mindig kölcsön volt Ballaginál.

helytelenítette. Valamennyi állásra pályázat kiírását kérte, a kinevezést pedig szakvizsga letételéhez kötötte.

A dolog megértéséhez meg kell említenem, hogy 1874-től a végleges állásokra való kinevezés előfeltétele könyvészetből, könyvtártanból, irodalomtörténetből, latin, görög és német nyelvből való vizsgázás volt. Ilyen vizsga alapján nevezték ki 1895-ben Dézsi Lajost, 1898-ban Tetzelt Lőrincet. Azóta nem követelték meg ezt a vizsgát, nem is adtak alkalmat a letételére, szervezeti, ügyrendi vagy más írott rendelkezés nem írta elő követelményként.

Az 1910-es években újból erősödött az az irányzat, amely a véglegesítést vizsgához köti. Így rendelkezett az újonnan alapított Fővárosi Könyvtár szabályzata, ezt írta volna elő az Egyetemi Könyvtár sokat vitatott, de soha el nem fogadott ügyrend-tervezete.

Arról természetesen lehet vitatkozni, hogy új alkalmazások esetén helyes-e a vizsgarendszer, viszont igen visszás és káros rendelkezés lett volna évek, sőt évtizedek óta szolgáló, korábban már kinevezett, feladatukat kifogástalanul végző tisztviselőktől előléptetés esetén vizsga letételét követelni. Ballagival ellentétben a bizottság is ezt az álláspontot fogadta el.⁸

A másik furcsa eset egy rektori átirattal kapcsolatos, amely elrendelte „a könyvtár általános revízióját, egy általános leltár készítését, a könyvtári kölcsönzések, bevételek és kiadások megfelelő nyilvántartását”. Általános revízió alatt — mint a tartalomról kitűnt — állományrevíziót értek. A bizottság 1914. június 23-i ülésén elsőnek az igazgató szólalt fel, külön választotta a három, egymástól lényegesen elütő dolgot, az állományrevíziót, az általános leltár, azaz helyrajzi katalógus készítését és az adminisztráció felülvizsgálását. Mindegyikre javaslatot tett.

Másodiknak Ballagi szólt hozzá. „Természetes — mondotta — hogy e vizsgálatból ... a könyvtárigazgató és a könyvtár egész személyzete kizárandó. A revíziót magának a könyvtárbizottságnak kell megejtenie.”

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy nemcsak az állományrevízióra, hanem a többi feladatra sem vállalkozhatott az öt egyetemi tanárból álló bizottság. Nem is vállalkozott, Ballagit leszavasták. Állásfoglalása helytelen volt. Az azonban nem ártott volna, ha a rektori átirat nyomán alaposan megvizsgálták volna a könyvtár működését és megállapították volna: mennyi igazság rejtőzik a könyvtárat kívülről ért támadásokban.

Ehelyett mindössze annyi történt, hogy a bizottság megbízásából ennek két tagja, Ballagi és Magyar Géza jogászprofesszor átnézte a szerzeményi naplókat. Ballagi három kifogásolni valót talált: a) túl sok folytatást és folyóiratot vásárolnak, b) megvesznek néhány filléres és 1—2 korona árú könyveket, c) a külföldi könyvárusok révén történő beszerzésekkel megkárosítják a hazai kereskedőket. A harmadik megjegyzésnél Tetzelt, aki a szerzeményi naplókat mutatta nekik, elmondta, hogy így a könyvtár jóval olcsóbban jut a német, angol, olasz és francia könyvekhez. Mindkét professzor hangoztatta, hogy a rendelkezéseket főleg a karok kívánalmai alapján kellene megtenni. Magyar kilátásba helyezte, hogy a jogi kar a közeljövőben elküldi a kívánságjegyzékét.⁹ Ezzel a be nem tartott ígérettel be is fejeződött a korszak egyetlen „könyvtárvizsgálata”.

A bizottság az 1916/17. tanévtől kezdve 5 taggal kibővült, az addigiakon kívül helyet kaptak benne a prodékának, a bölcsészettudományi kar pedig egy helyett két

⁸ KBiz. 1913. nov. 21-én.

⁹ A Ballagi ügy aktái, a vele kapcsolatos feljegyzések a kéziratárban külön dobozban. Itt található Tetzelnak a vizsgálattal kapcsolatban Ferenczi részére készített feljegyzése.

megbízottat küldhetett, egy társadalomtudományt és egy természettudományt előadó professzort.

Ez a testület állásfoglalásaival sohasem ártott a könyvtárnak, de olyan építő kritikákat sem gyakorolt, ami elősegítette volna a meglevő hibák kiküszöbölését, a könyvhasználat kiterjeszkedését, szélesebb körűvé tételét.

FERENCZI ZOLTÁN

Szilágyi Sándor halála után, 1899. január 21-étől helyettesként Máté Sándor első őr vezette a könyvtárat. Az egyetemi tanácsban egy ideig arról vitáztak, hogy „vajjon fenntartassék-e az igazgatói állás, vagy ehelyett egy direktoriumot bizzanak-e meg a vezetéssel.” Amikor erről véleményt kértek a négy kartól, mindegyik egyöntetűen önálló igazgató kinevezését javasolta.¹⁰ Ezért az állásra nyilvános pályázatot hirdettek, s ennek eredményeként a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a király 1899. november 8-án Ferenczi Zoltánt kinevezte az Egyetemi Könyvtár igazgatójává.

Ferenczi 1857-ben született, a kolozsvári egyetemen szerzett tanári oklevelet. 1880-tól polgári iskolai igazgató, 1881-től egyetemi magántanár, 1891-től a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatója volt. Számos irodalomtörténeti könyvet, tanulmányt írt, foglalkozott a kolozsvári nyomdászat és színészet történetével. 1896-ban megjelent három kötetes Petőfi életrajzának megjelenése óta leginkább Petőfi-kutatóként ismerték és becsülték.

1902-ben kiadott műve, *A könyvtártan alapvonalai* tanúságot tesz könyvtárosi ismeretei alapos voltáról. Érdekessége ennek a könyvnek, hogy terjedelmének egyharmada a könyvtárápületek tervezésével, berendezésével foglalkozik, s így aránylag kurtán tárgyalja a naplózást, szakozást, katalógizálást, azaz azokat a mindennapi munkákat, amiket a könyvtárosok végezni szoktak. Ennek az aránytalanságnak oka az, hogy nem sokkal Ferenczi pesti kinevezése előtt kezdték tervezni a kolozsvári egyetemi könyvtár új otthonának felépítését. Ő sokat foglalkozott ezzel a témával, hogy a tervezéshez irányelveket tudjon adni.

A könyvtártan alapvonalai a következőkben látja a jó könyvtáros tulajdonságait: „A tudományos előképzettség, a bibliográfiai és könyvtártani előismereteken kívül öt tulajdonság szükséges e pályán: a könyveknek, a pontosságnak, a legaprólékosabb rendnek, a munkának a szeretete, s végül előzékenység a könyvtár látogatói iránt... Komor emberek ne válasszák maguknak e hivatást.”¹¹

Ezt a jellemzést Ferenczi saját magáról mintázhatta volna. Mint igazgató derűs és demokratikus légkört teremtett maga körül. Császár Elemér írta róla akadémiai emlékbeszédében, hogy „egy kézlegyintéssel ledöntötte az igazgató és a tisztviselők között emelkedő falat: közvetlenségében per te szólította alárendeltjeit, s azoktól is megkövetelte ezt a pajtási tónust, még öregkorában is, még a legfrissebb gyakornoktól és a legfiatalabb írógépes kisasszonytól is. Nagyképűségről és ridegségről nem volt oka bárkinek is panaszkodni, — érdekes ellentét volt számunkra a szép palota nyomasztó sötétsége és a benne tanyát vert kedélyesség.”

A pontos címfelvételi munkát nemcsak fontosnak tartotta, hanem szerette is. Újból Császárt idézem: „Nem hiszem, hogy bármelyik alárendeltje annyi könyvet katalógizált, mint maga az igazgató.” A bonyolultabb címleírásokat maga készítette

¹⁰ Egyetemi tanács. 941—1898/99. sz.

¹¹ IX. l.

el.¹² Egyéb források, könyvtári szájhagyomány ugyanígy vélekedik. Ferenczi még élete utolsó éveiben is szívesen írt katalóguscédulákat.

A kinevezéséhez fűzött várakozást mégsem váltotta be teljesen. Ennek egyik oka az erélyesség hiánya. Császár szerint, „ha valaki rosszul végzett valamit, nem idézte maga elé, hogy zárt ajtók mögött megmossa a fejét. Egyszerűbb módot talált: megcsinálta ömaga helyette jól.”¹³ Nyireő István ugyancsak az erélyt hiányolja nála kolozsvári igazgatósága idején, s azt, hogy „nem harcos természet.” Az utóbbit rosszaló mellékízzel mondja: „Féltette a saját előmenetelét, minek kárára vált volna, ha túlságosan szembehelyezkedik az intézetükért mindent elkövető professzorokkal.”¹⁴ Ez a jellemzés ráillik budapesti igazgatósága idejére is. Vigyázott, nehogy szembe kerüljön a hivatalos minisztériumi irányvonallal, az egyetemmel, a könyvtárbizottsággal. Ezzel magyarázható Ballagi Aladár iránti engedékenysége is.

Világosan látta a közművelődési könyvtárak fontosságát. A népesség túlnyomó része — írta — életének nagyobb felében művelődési téren teljesen magára van hagyatva. 13 millió ember van az országban, akikhez az iskolai kor után „leszámítván kevés rongy olvasmányon, ponyvaregényen és elbeszélésen, esetleg egyetlen, az ő szájaizén szerkesztett zúgapon kívül semmi ismeretterjesztő olvasmány el nem jut”, pedig „tudatlan embertömeggel nem lehet valódi társadalmat, nem életrevaló államot alkotni.” Olyan közművelődési könyvtárak alapítását sürgeti, „amelyekben a jelszó legyen az, ami Amerikában: szabad tanulhatás, szabad olvasás, ingyen, s lehetőleg a nap minden, de legalábbis minden szabad órájában, még pedig mindenkinek.”¹⁵

Ezt hirdette, ezt érezte, de nyilván előmenetelét és talán a könyvtár részére ígért, várt új épületet is féltve, megtagadott minden közelebbi közösséget azokkal, akik ugyanezt akarták, a radikális körökkel, a jó könyvtárakért küzdő galileistákkal, pedig ezektől segítséget kaphatott volna az Egyetemi Könyvtár modernizálására.

A másik hiba, amit Nyereő a szemére vet, az, hogy egész pályafutása során sem tett bizonyosságot arra, „hogy hajlama lett volna a magasabb szintű építő-tervező, valamint szervező munkához.”¹⁶ Az Egyetemi Könyvtár megrekedt azon a szinten, ahová 1875-ben, az új épületbe költözés után került.

Ferenczi demokratikus gondolkodású volt, de nem annyira, hogy legfőbb célja az olvasók előtti kapu minél szélesebbre tárása lett volna, a szabad olvasás a nap minden órájában, ahogy ezt elvárta a közművelődési könyvtáraktól.

Mindazonáltal az öreg korában elhunyt Szilágyi után így is új szellemet hozott. Hogy ez szükséges volt, bizonyítja a könyvtárbizottság 1900. június 10-án és 24-én tartott ülése, ahol egyebek közt sürgették az új könyvek azonnali feldolgozását, a könyvtárosok ellenőrzését, hogy a megrendelt könyveket haladék nélkül szállítsák, az egyes tiszviselők munkakörének pontos körülírását és egy helyrajzi katalógus készítését.

Ferenczi az utolsó kivételével a kívánságokat mind teljesítette, emellett bevezetett egy sereg újítást. Ezek — saját jelentése szerint — a következők voltak:

A) Épületváltoztatások

- a) villámhárító és tűzjelző készülék beszerzése,
- b) pincehelyiségek berendezése duplumok és részben hírlapok részére,

¹² Cs. E.: Ferenczi Zoltán r. tag emlékezete. Bp., — 1930. A MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédok. XX. köt. 16. sz. — 10. és 11. l.

¹³ Uo. 11. l.

¹⁴ Nyireő István: Erdélyi Pál és az erdélyi magyarság kolozsvári nagy könyvtára. Kézirat: EK G 911. 13. l.

¹⁵ F. Z.: A könyvtárak, mint a nemzeti művelődés eszközei. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 3. évf. 7—8., 22. l. Klny.-ban is.

¹⁶ Nyireő i. m. 16. l.

- c) hírlap szobában még egy szoba könyvek tárolására,
- d) üvegajtók átalakítása,
- e) kézifelvonó az első emeletről a másodikra, hogy gyorsabban le lehessen hozni az ottani könyveket,

Ferenczi Zoltán

- f) az olvasótermi helyek számának szaporítása 102-ről 124-re,
- g) hivatali helyiségekben kutatók részére külön asztal.
- B) Új beszerzések: 3 Wertheim szekrény pénz és kódexek részére, térítvény-szekrény, íróasztalok.
- C) Új eljárás a tisztogatásra, az egész könyvtárakmány kiporoltatása nyáron.
- D) Belső ügykezelés

- a) a kölcsönzés kiterjesztése (indexletét elfogadása),
- b) olvasótermi kívánat- és panaszkönyv,
- c) megrendelések címtára,
- d) telefon bevezetése s ezen kívánalmak elfogadása.¹⁷

A felsorolt intézkedések valóban mind helyesek, de kis jelentőségűek. A könyvtárat komoly reformmal kellett volna és bizonyos mértékben lehetett volna arra a szintre fejleszteni, hogy az egyetemi hallgatók igényeit kielégítse, hogy jobban megközelítse a nyugati társintézmények színvonalát. Igaz, hogy ehhez elsősorban több pénz és új épület kellett volna. Ezzel kapcsolatban mégis eszünkbe jutnak Szabó Ervinnek 1907-ben írt sorai:

„Nagyon jól tudjuk mi, hogy könyvtár, amelynek egész évi dotációja 40 000 és 45 000 korona között mozog, amelynek 15 tisztviselője van, amelynek a helyiségei célszerűtlenek, szűkek, berendezése minden tekintetben hiányos: a legjobb akaratú vezetés mellett sem versenyezhet olyan könyvtárral, amelynek csak az igazgatója 36 000 korona fizetést húz, ahol csak beszerzésekre félmillió koronánál többet költenek évenként, csak katalógusok nyomására 100 00 koronát, ahol ötvennél több a tisztviselők száma stb. Azt azonban — úgy hiszem — mindenki elvárhatja, hogy legalább azt a kevés erőt és költséget, amit a könyvtár könnyebb hozzáférhetőségére, kényelmesebb használatára tényleg elköltenek, azt a keveset célszerűen, valóban gyümölcsözően költsek el.”¹⁸

A KÖNYVTÁR DOLGOZÓI

A „tisztai személyzet” elég állandó volt. A korszak elején a két őri állást Máté Sándor és Kudora Károly töltötte be. Máté munkájának ebben a korban kevés hasznát vehette a könyvtár. Ferenczi jellemzése szerint reggel 9-kor érkezett, utána elolvasta a napilapokat, fél órát dolgozott, majd eltávozott és csak fél 2-kor tért vissza, hogy 2-kor végleg elhagyja az épületet. Mindig nehéz és összeférhetetlen természetű volt. Nem szerette Szilágyit sem, az előző igazgatót. Halála után, mikor az évi jelentést helyettes igazgatóként ő állította össze, az elhunytól egyetlen megbecsülő mondatral sem emlékezett meg, lakását pedig megkísérelte saját maga számára lefoglalni.

1900 óta egyre fokozódó üldözési mánia jelei mutatkoztak rajta. Jóformán minden munkatársát feljelentette a rektornál és a minisztériumban, Barbult például azért, mert vele szemben „tiszteletlenül, neveletlenül” viselkedik, Czeke Marianne-t mert „a könyvtárhoz kerülő úton jutott”, Ferenczit pedig azzal vádolta, hogy hűtlenül kezeli a pénzt, megvételre nem való munkákat vásárol és hogy egyszer „torkon ragadta” őt. A *Nap* című bulvárlap szenzációhajhász riportot írt róla 1908. október 27-én, amikor megfigyelésre a lipótmezei szanatóriumba szállították. Vádaskodásai miatt kartársai az ügyészséget kérték, hogy „hivatalból üldözendő hatóság elleni rágalmazás” miatt indítson eljárást ellene. Ez meg is történt volna, ha időközben nem nyilvánították volna hivatalosan is elmebetegnek. Nem sokkal ezután sikerült nyugdíjaztatni őt.¹⁹

A másik őr, Kudora merőben más természettel rendelkezett. Megbízható munkaerőnek ismerték, akire mindig számíthattak. Gulyás Pál nekrológja szerint az olva-

¹⁷ Jelentés 1907. évről.

¹⁸ Sz. E.: Az egyetemi könyvtárról = Huszadik Század. 1907. 972. I. Szabó feltehetőleg a British Múzeum könyvtárára célzott, ahol 1905-ben fejezték be a teljes katalógus kiadását 71 kötetben.

¹⁹ A Mátéra vonatkozó akták a kéziratárban külön dobozban.

sók közül „sokan gondolnak mély szeretettel kedves, közvetlen egyéniségére, mely készséggel állt mindenki rendelkezésére.”²⁰ Ő rendezte és katalogizálta az 1800-as évek végén a könyvtár ősnymtatványait, régi magyar könyveit, ő írta az első magyar könyvtártant. Pályája végén a kölcsönzést vezette. Negyven évi szolgálat után 1913 végén kérte nyugdíjazását.

Kudorának voltak könyvtárpolitikai elgondolásai, sok megszívlelendő javaslatot tett, egyebek közt „nagy nyilvános népkönyvtárak” felállítására. A kiszolgálás gyorsítása érdekében javasolta, hogy a nagyobb régi állománnyal rendelkező könyvtárakban — természetesen az Egyetemi Könyvtárban is — a XVI—XVIII. században megjelent, ritkán használt műveket ne keverjék össze a többivel, hanem az olvasótermektől, kölcsönző helyiségektől legmesszebb fekvő vagy alagsori raktárakba helyezték. 1912-ben hosszabb röpiratban hangoztatta egy országos egyetemi könyvtárhálózat szükségességét, kérte, hogy a budapesti könyvtár ilyen irányú központi feladatait törvényben szabályozzák. Legyen hozzáférhetőbb, lássa el az egyetemek, jogakadémiai könyvtárait a szükséges irodalmi segédletekkel, adjon meg nekik minden támogatást és hangolja össze a drága külföldi könyvek beszerzését.²¹ Javaslati azonban meghallgatatlanok maradtak, egyedül — mint a katalógusokról szóló részben olvashatjuk majd — a tárgyszókatálógusra vonatkozó tervét sikerült kis részben, a jogi munkákra vonatkozóan megvalósítani.

Dedek Crescens Lajos, akit Máté távozása után második őrnek neveztek ki, 1891 óta szolgált az Egyetemi Könyvtárban. Nagy tudású ember volt, számos egyháztörténeti mű szerzője. A rutinmunkákban nem vett részt, a kéziratári katalógus harmadik kötetét készítette elő nyomtatásra. Ezzel elég lassan haladt előre, pedig a legtöbb tételnél csak le kellett másolni a meglevő kéziratok katalógusait. A késedelemnek egyik oka az volt, hogy a minisztérium Dedeket egyéb feladatokkal is megbízta, például a kongruára vonatkozó levéltári kutatásokkal. 1913-ban esztergomi kánonnökká nevezték ki, könyvtári állásáról ekkor lemondott.

Dézsi Lajost, a *Magyar Történelmi Életrajzok* szerkesztőjét széles látókörű, képzett irodalomtörténészként becsülték. A második tiszti állást töltötte be 1906-ig, amikor Kolozsvárra meghívták egyetemi tanárnak.

A harmadik tisztt, Tetzelt Lőrinc nem folytatott tudományos munkásságot, de lelkiismeretes, szorgalmas tiszttviselő volt. Eleinte a folytatásos, sorozatba tartozó könyveket katalogizálta, Kudora távozása után a kölcsönzést vezette.

Barbul Jenő 1899 óta kezelte a folyóiratokat, 1902-ben sajtó alá rendezte katalógusukat. Magyar nyelvű román irodalomtörténeten és nyelvészeti munkán dolgozott de ebből csak kis részleteket jelentetett meg. 1918 végén Erdélybe ment, s a románok a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatójává nevezték ki.

1914. március havában, Kudora és Dedek nyugdíjaztatása után mindegyik tiszttviselő előlépett; a két őr Tetzelt és Barbul lett.

1903-tól kezdve több, kiválóan képzett, tehetséges fiatal kezdte meg a könyvtárban szolgálatát fizetéstelen kiegészítő-tisztt, díjnoki minőségben; a korszak végére tisztt vagy kiegészítő-tisztt kinevezést kaptak. Sorukban elsőnek Hóman Bálint említendő, aki gyors egymásutánban írta középkori magyar történelemmel foglalkozó műveit. Könyvtári beosztása ennek megfelelően alakult: kezdettől fogva a régi, XVI—XVII. századi könyvekkel, kéziratokkal kapcsolatos munkákat kapott. Ferenczi a két őr helyett őt bízta meg a fontosabb jelentések, kérvények, válaszok szövegezésével. A könyvtör-

²⁰ Gulyás: Kudora Károly †. = MKSz. 1917. 122. l. Jellemzésére még l. Vértessy M.: Kudora Károly. = Könyvtáros. 1967. 400—402. l.

²¹ Kudora K.: Könyvtárpolitika és az új egyetemek. Bp., 1912.

ténet Horthy-korszakbeli kiváló magyar kutatója, Fitz József 1914-ben ugyancsak itt kezdte meg könyvtárosi pályáját. A későbbi években a pécsi egyetemi könyvtár, majd a Széchényi Könyvtár vezetését bízták rá.

A XX. század első évtizedében kezdődött el hazánkban a nők térfoglalása a könyvtárakban. A kezdeményezés az Egyetemi Könyvtáré. Ferenczi nagyon pártolta őket. „A nőknek könyvtárakban való alkalmazása — írta az 1906. évről szóló jelentésében — mindenütt bevált, s nekem különösen az a véleményem, hogy könyvtárakban igenis helyük van.”²²

1906-ban elsőként jeles érettségivel, summa cum laude doktorátussal, dicséretes tanári oklevéllel, latin, görög, német, francia és angol tudással, a párizsi Bibliothèque Nationale-ban szerzett rövid gyakorlattal Czeke Marianne kérte fizetéstelen könyvtárstízté való kinevezését. A könyvtárbizottság nem osztotta teljesen az igazgató nézetét, és hangsúlyozta, hogy „ebben az esetben nálunk előretörésről, a nőknek új pályára bocsátásáról van szó, s ezért nem elvben, hanem csak erre az egy esetre hozza meg határozatát, s adja meg az egyhangú ajánlást. Rendszert tehát nem kíván egyelőre alkotni belőle, hanem figyelembe veszi a folyamodó rendkívüli készségét és vagya-
kozását [a könyvtárosi pályára], de egyszersmind megnyugtatóan veszi tudomásul, hogy folyamodó mint óraadó belép a Wlassics Kollégiumba, s ha a kísérlet nem válnék be, módjában lehet a tanári pályára menni át.”²³

A kísérlet azonban sikerült, Czeke jó könyvtáros lett, jó címfeltevő; a következő évben 3 korona napidíjat engedélyeztek számára és 1909-ben a IX. fizetési osztályba sorolták. Szabadidejében tudományos munkásságot fejtett ki, főleg Brunszvik Teréz életével foglalkozott.

Tulajdonképpen nem Czeke volt a könyvtár első nődolgozója, hanem Platz Helén. 1901. decembere óta tevékenykedett itt „mint gépíró — jellemezte az igazgató — de tényleg a könyvfelvételnél hivatalnoki teendőket végzett, mire nagy nyelvismerete (magyar, német, francia, oláh) kiválóan alkalmassá teszi.”²⁴ Születésére nézve Erdélyi szász volt, ilyen nyelven versei és kisebb cikkei jelentek meg. Hosszú ideig 4 korona napidíjat kapott. Csak 1912-ben véglegesítették írógépkezelőnek, azaz szorgalma és tehetsége mellett igen lassú volt az előmenetele.

1910-ben újabb női alkalmazott került a könyvtárba, Waldbauer Ilona, fizetéstelen segédtishti minőségben, de napidíjjal.

Az előadottakból kitűnik, hogy a tisztviselők általában megfelelő, sok esetben pedig igen magasfokú képzettséggel rendelkeztek, tudományos működést folytattak, alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a könyvtár munkáját jobbra tegyék. Számuk 1900-ban 10 fő volt, s noha ez a szám a munka szaporodása, a nyitvatartási idő meghosszabbítása miatt 1914-re 15-re nőtt, mégis kevés maradt.

A világháború kitörésekor az alább felsorolt munkakörökben dolgoztak:²⁵

Tetzel Lőrinc: helybeli és vidéki kölcsönzés.

Barbul Jenő: a folyóiratok katalógizálása és köttetése.

Hóman Bálint: a kéziratár rendezése, felvételten kéziratok feldolgozása, ősnymtatványkatalógus kiegészítése, fontosabb akták (jelentések, vélemények, szerződések) intézése.

Czeke Marianne: könyvköttetés, Shakespeare könyvtár, olvasótermi katalógus.

²² Jelentés 1906-ról. VII. I.

²³ KBiz. 1906. jún. 15-én. Czekéről bővebben I. Vértessy M.: Az első magyar könyvtárosnő. = Könyvtáros. 1972. 87. l.

²⁴ KBiz. 1909. febr. 27-én.

²⁵ A munkabeosztás külön aktán, a létszám az évi jelentésekben.

Pasteiner Iván: szakozás, számozás, címfelvételek revíziója, az évi gyarapodási jegyzékek sajtó alá rendezése.

Waldbauer Ilona: adminisztráció, könyvrendelések.

Pompéry Aurél: régi felvétetlen nyomtatványok katalogizálása.

Fitz József: a gyűjteményes, sorozatos munkák címfelvétele, könyvegyesítések, segédkezés a ritkaságtár rendezésében.

Grósz Géza: délutáni hivatali ügyelet, egyetemi iratok és szláv nyelvű munkák felvétele, cédulakatalógus beosztása, külföldi kölcsönzések.

Platz Helén: az összes új könyv katalogizálása — kivéve a folytatásos műveket — aktamásolás írógéppel.

Fiáth K. István: belső olvasószoba felügyelet.

Czakó Ervin és Szemess Miklós: olvasótermi felügyelet.

Simonfi János: disszertációk katalogizálása, segédkezés a levelezésben, reklamálásban.

Ballum Géza: a hírlaposztályban délutáni ügyelet, segédkezés a kölcsönzésben.

A raktárosok vagy akkori nevén „szolga-személyzet” létszáma 1900-ban 9 fő: 1 kapus, 6 végleges és 1 ideiglenes szolga és 1 fűtőszolga. Az ő számuk is emelkedett 1914-ben a fűtőn és kapuson kívül 5 altisztre és 12 szolgára. Munkájuk jelentősebb része a könyvek kikereséséből és helyrerakásából állt. Négyen dolgoztak két műszakban az olvasóteremben, ketten a folyóíratosztályon, hatan a kölcsönzésben. Egyéb feladatokat is kaptak, például a katalógus-cédulák beosztását és kikeresését is — írta Ferenczi 1914-ben — „jelenleg egy gyakorlott régi szolga végzi, nem lévén rá alkalmazot-tunk. Ez azonban — állapította meg — csak ideiglenes állapot lehet.”²⁶

A raktárosok ritkán változtak. Deim István kapus 70 éves korában 40 esztendei szolgálat után ment nyugdíjba 1914-ben. Gelesics Ignác 1881-től, Ferenczi József 1885-től, Nagy Pál 1886-tól Pintér József és Beck Ferenc 1902-től, Szabó András 1903-tól egészen a korszak végéig, sőt még azon is túl itt, egy helyen dolgozott. Magyar László, Juhos Ferenc, Farkas János, Hegedűs János 1908—1914 közt kezdték meg munkájukat az Egyetemi Könyvtárban és valamennyien végigdolgozták az ellenforradalmi korszakot is vagy egészen vagy legalább túlnyomó részben.

A legtöbb raktáros 4 vagy 6 elemi iskolai végzettséggel rendelkezett. Nagy Pál magánúton tovább tanult, 1907-ben levizsgázott a polgári iskola 4. osztályából, előmenetele azonban ezáltal semmivel sem gyorsult meg, s így semmi anyagi előny nem ösztönözte kartársait, hogy ők is tanuljanak, képezzék magukat.

Nem tudjuk, hogy melyik raktáros mit és hogyan dolgozott. A különféle feljegyzésekben, jelentésekben munkájuk általában nincs értékelve, egyénileg egyáltalán nem. Kortársaik nem élnek, tőlük sem kaphatunk felvilágosítást erről. Az egykorú újságcikkekből annyi mindenestre kiviláglik, hogy közülük többen viselkedtek udvariatlanul a közönséggel szemben, készségüket — akkori szokás szerint — időnként borra valóval kellett serkenteni. Viszont, ha általában rosszul dolgoztak volna, nem bíztak volna rájuk katalógusbeosztást és hasonló munkákat.

AZ ÉPÜLET

A könyvtár egyik nagy, de nem egyedüli baja a helyhiány volt. Ebből a látogatók, a külső bírálók általában csak az olvasótermi zsúfoltságot vették észre. Ilyen természetű panaszaik igen gyakoriak. „Hányszor kellett dideregnünk a téli hónapokban, míg az olvasóterem székei közül valamelyik szabaddá lett” — sóhajtotta Rényi József.

²⁶ A munkabeosztásról szóló aktán.

„Melyik volt joghallgató ne emlékeznék azokra a keservekre, amelyeket például az Egyetemi Könyvtárban kellett elszenvednie? Ha már megváltottuk a látogatójegyet, ha hely is akadt az olvasóteremben, amit kivált télen ugyancsak sokszor kellett az előcsarnokban fagyoskodva kivárni... akkor végre remélhette [a hallgató], hogy könyve is lesz majd, amit olvasson” — emlékezett vissza diákkorára Szabó Ervin.

„Az Egyetemi Könyvtár aránytalanul kicsi. Hátézer hallgató közül csak száz-húsznak van helye benne. Vannak napok, melyeken valóságos szerencsejáték az olvasóba bejutni,” — állapította meg tárgyilagos hangon Fóti József Lajos. „Nem lehet meghatottság nélkül szemlélni a hallgatók tolongását, kivált a téli reggeli és délutáni korai órákban. Sokan órákig várnak, míg hely ürül, s abszolút nincs mód ebben az épületben a segítségre” — hangoztatta — talán némi túlzással — 1909-ben a könyvtárbizottság.²⁷

De nemcsak az olvasóterem bizonyult kicsinek, a raktárak is megteltek. Már az 1898-ról szóló jelentésben olvashatjuk, hogy az ősnymtatványok három helyen vannak, az orvosi szak három megszakítással különböző helyeken, a J (vegyes) szak négy, a történelem öt helyen.

Tíz évvel később természetesen súlyosabbá vált a helyzet. „Majdnem minden teremben a könyvválványok elé pótállványokat kellett állítani — írta az igazgató 1909-ben — ennek következtében az amúgyis sötét könyvtártermekben nappal is alig lehet látni. De ezek a pótállványok is megteltek.”

A sötétség bizony jelentős mértékben nehezítette és késleltette a keresést. Ugyanis a gázt, amivel a hivatali szobákban, olvasóteremben, lépcsőházban világítottak, tűzveszélyes volta miatt nem vezették be a raktárakba. A könyvek kikeresése, visszarakása ezért a hasonlóképp tűzveszélyes gyertyák fényénél történt. A raktársarkokban még a huszas évek elején is mindennapi jelenség volt az odadobott gyertyacsonkok látványa. A villany bevezetése ugyan 1912/13-ban megkezdődött a hivatali helyiségekben, de a háború kitörése miatt a raktárvilágítás megoldása a következő évtizedre maradt.

Az épület udvar felőli hátsó részének földszintjére és félemeletére eredetileg két szolgálatot terveztek. Azonban még 1874-ben, az építkezés befejezése előtt kérte a később első és másodőrnek kinevezett két tisztviselő, hogy ezeket ők kapják meg. Így keletkezett a két őri lakás, a szolgálatokat pedig a nedves pincehelyiségekben rendezték be.

1909-ben, Máté Károly nyugalomba vonulásával megüresedett a félemeleti 3 szobából-konyhából, álló 3,2 méter magas, majdnem pontosan száz négyzetméter alapterületű lakás. Ehhez az első emeleti raktárból átjáratot csináltak, a lakást magát bepoltcozták faállványokkal. Így kb. 30 000 kötet részére nyertek helyet és átmenetileg megoldották a raktári helyhiányt.

1912-ben Kudora Károly felajánlotta kiköltözését, hogy így a raktár részére további helyiségek szabaduljanak fel. Csak a költözéssel kapcsolatos költségekre kért és kapott 600 koronát. Az 1913-ban megürülő másik őri lakást a könyvtár a következő év nyarán akarta berendezni raktárnak,²⁸ ez azonban a világháború kitörése miatt elmaradt. Az üresen álló szobákba a huszas évek elején az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ költözött be, ma a szerzeményi osztály munkahelye.

A helyhiány, az olvasótermi panaszok, a könyvtár ilyen tartalmú felterjesztései állandóan foglalkoztatták az illetékeseket, megoldást kért a könyvtárbizottság, az

²⁷ Az idézetekből Rényié = Egyetemi Lapok. 1892. febr. 18. szám. Szabóé = Huszadik Század. 1907. 966. I. Fótié = Pesti Napló. 1906. okt. 18. sz. 13. I. Könyvtárbizottságé = Felterjesztés a VKM-ba 1909.

²⁸ Jelentés 1913-ról.

egyetem, felszólaltak ebben az ügyben az országgyűlésen, támadta a helyzetet a Galilei-kör, a radikálisok tábora, az új épület szükségességét elismerte a minisztérium, értekezleteket tartottak az elhelyezés lehetőségeiről, költségvetéseket is készítettek, szóba került az új épület helyéül a Szerb utca, a volt dohánygyár telke, a meglevő épület kibővítésére a ferencrendiek telke és a szomszédos Szép utcai ház, de lényegében holtpontra maradt az egész ügy, innen nem sikerült senkinek sem elmozdítani.

Mindazt, ami ebben az ügyben 1906 és 1914 közt történt, részletesen tárgyalja Tóth András *Tervek az Egyetemi Könyvtár fejlesztésére* című tanulmányában, itt főfigyelemmel kísérhető ennek a közel egy évtizedes küzdelemnek valamennyi állomása.²⁹

Ez a harc reményeket ébresztett, bizalmat abban, hogy hamarosan megkapja a könyvtár az új épületet, s abban új életet kezdhet, új szakrendszert létesíthet, jobban ki tudja olvasóit szolgálni. Ez a bizalom végső fokon károsnak bizonyult, mert a jobb jövő reményében meg sem próbálták orvosolni a hibákat, pedig sok mindent lehetett volna tenni a meglevő épületben is.

Az épületprobléma a háború kitörése után sem merült feledésbe. A könyvtárbizottság 1916. március 23-i ülésén a halaszthatatlan szükségességre hivatkozva Magyary Géza professzor újra napirendre tűzte abban a tudatban, hogy új épületre vagy a környező házak lebontása révén történő kibővítésre belátható időn belül, tehát a háború befejezése utáni években sem számíthatnak. Ferenczi ennek figyelembe vételével dolgozott ki egy memorandumot a helyhiány megszüntetésére, illetve enyhítésére.

Az olvasóterem ügye — indítványozta — az udvar felhasználásával oldható meg. Itt ugyanis a talaj némi leemléltetése révén egy vagy két új olvasóterem létesíthető. Meg kell szüntetni a raktárak galériás berendezését. A termék belső magassága megengedi, hogy több szintre osszák fel, s ez jelentősen növelné a férőhelyet. Másik megoldásként azt javasolta Ferenczi, hogy a Reáltanoda utcai rész magas, célszerűtlen, tűzbiztonságot nem nyújtó tetőszerkezete átalakítása révén teremtsenek új raktári emeletet. Végül felvetette azt a gondolatot, hogy a szomszédos ferencrendi bérház vagy a Reáltanoda utcai Patay telken levő ház egy részét béreljék vagy igényeljék ki, s alakítsák át könyvtári célokra.

A könyvtárbizottság 1917. február 1-i ülésén a javaslatok közül a legkönnyebben megoldható választotta és kérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy a ferences bérház első emeletét bérelje ki. Ez az egyre súlyosbodó háborús helyzetben nem történt meg, márcsak azért sem, mert maga után vont volna egy sereg költséges átalakítást.³⁰

A raktárak átépítése, azaz egy emelet három szintre való osztása és Schlick—Vajda rendszerű állványokkal való felszerelése csak 1933-ban kezdődött meg, a végső szakasz, a második emeleti átépítés befejezése a közeljövőben várható. Az udvari üvegtetős olvasóterem 1928-ban közel állt a megvalósításhoz, a könyvtár távlati tervében a padlástér beépítésével együtt ma is szerepel.

²⁹ MKSz. 1967. 228—242. I. A könyvtárépítési huzavonát érdemes összehasonlítani azzal, ami a Fővárosi Könyvtárral kapcsolatban történt. Pompás, európai viszonylatban is kiemelkedően szép palotát terveztek a számára. Megvolt a telek, elkészültek a tervek, biztosítva volt a pénzügyi fedezet, megkapták az előzetes engedélyt, és bíztak abban, hogy az 1912-ben meginduló építkezést 1914-ig befejezik. Az utolsó pillanatban azonban az irigység és kicsinyesség mindent elgáncsolt, és a könyvtár palota helyett egy iskolában kapott szűk helyet. L.: Remete L.: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp., 1966. 77—88. I.

³⁰ A ferences bérház egy részének kibérlésével a könyvtár vezetősége az ötvenes évek elején is foglalkozott — eredménnyel nélkül.

A KÖNYVTÁR BEVÉTELEI

A könyvtár teljes bevétele 1913-ban, az utolsó békeévben a következőképp alakult:

A| Könyvbeszerzésre, kötetítésre, irodaszerekre

átalány	35 400 kor.
iktatási díjak	5 254 kor.
	40 654 kor.

B| Épületfenntartás, tisztítás, javítás

új beszerzések	6 855 kor.
egyéb kiadások	542 kor.
	9 239 kor.
	16 636 kor.

C| Alkalmazottak fizetése

80 177 kor.

összesen 137 467 kor.

Az alkalmazottakat a minisztérium közvetlenül fizette, az épületfenntartási és egyéb, hasonló jellegű kiadásokat az egyetem gazdasági hivatala egyenlítette ki és számolta el.

A könyvtár közvetlenül csak a könyv- és folyóiratbeszerzésre fordítható összeggel rendelkezett. Ez két forrásból származott, az állami dotációból, továbbá a hallgatók által a beiratkozáskor fizetett könyvtári illetékből és az új hallgatók iktatási díjának a feléből. Az átalány 1900-ban 29 000 korona volt, a könyvtári illeték és az iktatási díj pedig 5712 korona. 1901-től annyiból változott a helyzet, hogy az iktatási díj teljes összegét a kincstár kapta, ennek megváltása fejében a dotációt 2 500 koronával emelték. 1904-től 33 000 korona lett az átalány, 1914-től 45 000 korona.

Néha rendkívüli segínyt utalt ki a minisztérium, így 1901-ben az elhunyt Szilágyi Sándor igazgató 1367 kötetes hagyatékának vételére 5000 koronát, a Kisfaludy Társaság Shakespeare Bizottságának kérésére pedig 1908-ban 3000 és 1909-ben 2400 koronát Shakespeare-ről szóló és Shakespeare művek vásárlására. Ehhez járultak néha kisebb összegek, a bölcsészkar például 1901-ben spanyol könyvek beszerzésére 684 koronát adott.

Az átalány, különös tekintettel arra, hogy az Egyetemi Könyvtár nemcsak egy egyetemnek — és tegyük rögtön hozzá: egy sok tanszékkal és sok hallgatóval rendelkező egyetemnek — volt a könyvtára, hanem emellett az ország legnagyobb, legegységesebb gyűjtőkörű, legtöbb külföldi művet beszerző könyvtára is, igen kevés volt. Ferenczi 1904-ben összeállított egy kimutatást, hogy 55 egyetemi könyvtár mennyit költhet beszerzésre. Ebből kiderült, hogy „nincs egyetlen hasonló nagyságú egyetem sem egész Európában rendezett viszonyok közt, hogy átalánya ilyen kevés volna.” Csak néhány kisebb vidéki egyetemet dotáltak rosszabbul, így Innsbruckot 26 495, Leident 25 000, Bolognát 8 220 koronával, de Bécs 102 526, Lipcse 106 428, Prága 178 509, Halle 56 048, Breslau 69 648 koronát kapott. Az európai viszonyokat össze sem lehetett hasonlítani az amerikaiakkal, mert a New Yorki Columbia egyetem 360 000, a Berkeley egyetem 150 000 korona értékben vásárolt könyveket. A budapesti egyetem hallgatói számát tekintve az ötödik a nagy európai egyetemek közt, könyvtári átalánya viszont legfeljebb a kis német egyetemekével hasonlítható össze.³¹

³¹ Jelentés 1901. évről.

A keret alacsony volta miatt a könyvtár a kereskedőknél majdnem mindig hátrálékban volt. A velük szemben fennálló adósság 1900-ban 38 000 koronára rúgott, tehát nem sokkal maradt el az egész dotáció mögött. 1904-re sikerült ezt az összeget 11 000 koronára leszorítani.

Az olcsóbb beszerzés végett a könyvtár sok mindent közvetlenül német, francia, olasz stb. cégektől vásárolt, így a frankfurti Josef Baertől, a lipcsei Karl Hiersemann-tól és Otto Harrassowitztól, a párizsi H. Walle-tól, a milánói U. Hoeplitől, a firenzei Leo Olschkitól stb. E révén 30–40%-os megtakarítást tudott elérni.

A dotációból először levontak 15%-ot kötetésre. Az irodaszerek, papírvásárlás 400–800 koronát emésztett fel. Néha egyéb kiadásra is került sor, így 1899-ben a minisztérium utasítására ebből a pénzből kellett megvásárolni 800 Ft-ért Számovszky Ferencnek Garay János költőt, a könyvtár egykori írnokát ábrázoló mellszobrát.³² (Ma a kutatóteremben van elhelyezve.)

ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS

Az évi átlagbeszerzés a tárgyalt korszakban 4441 kötet, ebből 2563 kötet vétel. A legtöbb művet 1904-ben vásárolta a könyvtár, 3603 kötetet, a legkevesebbet 1914-ben, 1645-öt. A legnagyobb évi gyarapodás 8426 kötet 1903-ban, a legkisebb 3561 1900-ban. (A háborús éveket nem számítottuk.)

A teljes állomány 1899-ben 268 529 kötet (ebből 41 088 aprónyomtatvány) és 1918-ban 523 925 kötet, vagyis két évtized alatt majdnem megduplázódott.

A hetvenes években hozott egyetemi döntés értelmében a beszerzési keretből a karok meghatározott százalék erejéig rendelhettek. Ez a teológiai karnál 12, a jogtudományinál 22, az orvosin 30 és a bölcsészettudományin 36% volt. Ebben az időben a rendelendő könyvek kijelölése teljesen a kari könyvtárbizottságok kezében volt. 1900-tól a kari bizottságok helyét a központi könyvtárbizottság foglalta el.

A karoknál az 1901-ben életbe léptetett ügyrend szerint továbbra is össze kellett volna állítaniuk az általuk beszerezni kívánt művek jegyzékét, ez azonban általában nem történt meg, csupán a hittudományi kar küldött ezután is rendszeresen, minden évben kívánságlistát. Az ezeken szereplő műveket a könyvtár mindig megrendelte.

A gyakorlat az volt, hogy először a folytatásokat szerezték be, azaz a folyóiratokat és a sorozatba tartozó munkákat, a maradék összeg erejéig pedig elsősorban a professzorok és hallgatók kérelmeinek tettek eleget. Tekintettel arra, hogy a teológusok, jogászok, orvosok részére aránylag gazdagon felszerelt tanszéki és szakkönyvtárak álltak rendelkezésre, a legtöbb beszerzési kérés a bölcsészek, különösen pedig a nyelv- és irodalomszakosak részéről merült fel. A folyóiratok, sorozatba tartozó művek közt is többséget alkottak a történelmi, nyelvészeti, irodalmi és természettudományi tárgyuak. Tegyük hozzá, hogy a könyvtár igazgatói és olyan tisztviselői, akik maguk is aktívan foglalkoztak valami tudományággal, történészek és irodalomtörténészek voltak. Ez magyarázza, hogy a könyvtár profilja a humaniorák felé toldott el, a dotáció 45–50%-ából ilyen műveket vásároltak.³³

A százalékos eltolódást akarta korrigálni Ferenczi a háború vége felé, amikor a külföldi vásárlások csökkenése miatt a beszerzési keret egy része megmaradt. Az javasolta, hogy a megmaradt összegből a hittudományi kar 15, az orvosi 35 s a másik két fakultás 25–25%-ot költsön el.

³² Jelentés 1899. évről. Az 1900. jún. 1-én levezetett új pénzrendszerben 800 Ft = 1 600 korona

³³ KBiz. 1918. márc. 13-án.

Elsősorban a dotáció csekély voltával magyarázható, hogy sok igen fontos művet nem tudott beszerezni a könyvtár. A következőkben látni fogjuk az olvasóterembe beosztott anyag elavult voltát kifogásoló kritikákat. A bírálók által hiányolt könyvek közt akadnak olyanok, amelyeket meg lehetett és kellett volna vásárolni más, kevésbé fontosak helyett, de többségükre valóban nem telt a keretből.

Abban, hogy nem mindig a legfontosabbakat vette meg a könyvtár, a karok is hibáztathatók, nem adtak tájékoztatót arról, hogy mire van szükségük a professzoroknak és a diákoknak. Már az 1898. évi jelentés is panaszolja, hogy „nem mindegyik tudománykar tesz eleget az új művek beszerzésére vonatkozó szabályszerű kívánalmaknak.” Innen származnak a könyvtárban az újabb irodalmi hiányok, melyek legérzékenyebben mutatkoznak a matematikai, természettudományi és természettudományi szakokban.³⁴

Ez természetesen nem mentesíti a felelősségtől teljesen a könyvtárt. Sürgetni kellett volna a karokat a kívánságlisták elkészítésére, és meg kellett volna kérni a tanárokat egyénileg is erre, mint ahogy megtették az orvoskar professzoraival az olvasótermi katalógust ért súlyos kritika után.

A régi beszerzéseket vizsgálva könnyű megállapítani, hogy nemcsak fontos orvosi és természettudományi művek hiányoznak — ezek beszerzésére ugyanis kevésbé törekedett a könyvtár, mint a társadalomtudományiakéra — hanem jelentős történettudósok, szociológusok, filozófusok könyvei is. Nézzünk néhány kiragadott példát!

A szellemtörténeti iskola megalapítójának, Wilhelm Dilthey-nek munkásságát hosszú ideig csak a *Das Erlebnis und die Dichtung* képviselte, ehhez járult négy 1918-ban kapott különlenyomat. Ugyancsak egy munkát, az 1891-ben kiadott *Die römische Agrargeschicht*t lehetett találni Max Weber német polgári szociológustól és gazdaságtörténészről, aki a pozitívizmus és a szellemtörténet szempontjait próbálta egyeztetni, Ernst Troeltsch filozófus és szociológus munkáiból hasonlóképpen csak egyet, a *Die Bedeutung des Protestantismus* és csak 1915-ben még kettőt. Az nem meglepő, hogy Plehanovnak még a neve sem szerepelt a katalógusokban. Arnold Toynbee-től csak a magyarra lefordított *Anglia gazdasági forradalma a XVIII. században* című munkáját vették meg (vagy kapták), de ezt is csak 1912-ben, három évvel a megjelenése után.

A beszerzés jelentékeny hányada ajándék. Elég sokan ajándékoztak könyveket, egy találmányra kiválasztott évben, 1906-ban például egy híján háromszázan. Érdeemes megnézni az adományozók megoszlását.

	magyar külföldi összesen		
Hatóságok, intézmények, akadémiák	50	42	92
Szerkesztőségek	31	2	33
Könyvtárak	1	10	11
Egyetemek, iskolák	14	31	45
Magánszemélyek	102	16	118
összesen	198	101	299

Sokan csak egy-egy művel növelték az állományt, de nagyobb adományok is érkeztek, így özv. Károlyiné Pauler Gizella 336, Nékám Lajos egyetemi tanár 132 és Hóman Bálint 140 kötete.

A gyarapodás jelentékeny része külföldi disszertációkból, tanrendekből és más egyetemi iratokból, valamint középiskolai értesítőkből származott, ezek száma többnyire meghaladta az ezret, sőt 1915-ben a kétezret is. 1906-ban a 2615 kötetnyi aján-

³⁴ Jelentés 1898-ról. VI. l.

dékből 1172 a külföldi disszertáció, 101 az egyetemi nyomtatvány és 59 a középiskolai értesítő.

Helytelennek mondható, hogy a könyvtár állományába iktatott minden adományt, ha nem volt duplum, így számos olyan művet is, amit az olvasók egyáltalában nem kerestek és amely tudománytörténeti értékkel sem bír. Például az 1906. évi gyarapodások közt találjuk a következőket: *Fehér Kereszt Országos Lelenház és Egyesület Naptára*, *Méhner Vilmos regélő bácsi naptára* (ezek rendszertelenül érkeztek, csak egy-egy évfolyam belőlük), *Lőutasítás a m. kir. honvéd gyalogság számára*, J. C. Fick *Englisches Lesebuchja* 1800-ból, F. G. Zenker 1820-as szakácskönyve (*Ein Kochbuch für die mittlere Stände*), régi iskolakönyvek, mint Mayer M. *Alak és mértana* 1891-ből, P. A. Lieblertől *Kurzer Abriss der wichtigsten Völkergeschichten des Alterthums* 1827-ből, Gottfried Schröer *Kurzer Abriss der Erdbeschreibungja* 1828-ból stb. Amikor a könyvtár raktári helyhiányra panaszkodott, amikor kevés tisztviselővel rendelkezett bizonyára lemondhatott volna ezekről és sok hasonló műről.³⁵

Az Egyetemi Könyvtárnak sohasem voltak Apponyi Sándorhoz vagy Vigyázó Ferenchez hasonlítható gazdag mecénásai. Kisebb könyvtárakat azonban számos esetben kapott az örökösöktől, vagy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. Szilágyi Sándor könyvtáráról már megemlékeztem. Ez a sok oklevélből, oklevélmásolatból, Erdélyre vonatkozó egyéb kéziratokból és magyar történelmi könyvekből álló gyűjtemény értékes volta mellett gyűjtőkör szempontjából is beillett az állományba. Ugyanezt lehet elmondani Schwarcz Gyula történetíró hagyatékáról, amelyet a minisztérium 1900-ban vett meg 8 000 koronáért.

A budapesti Francia Kör 1887-ben feloszlott. Ekkor úgy rendelkeztek, hogy könyvtára az Egyetemi Könyvtaré legyen, ha a kör 15 éven belül nem nyílik meg újra. Így kapott a könyvtár 1902-ben 510 kötetet. A következő évben Pauler Gyula levéltári igazgató 4219 kötetes gyűjteményét ajándékozta ide fia, Pauler Ákos. 1907-től Almási Balogh Tihamér 703 orvosi munkából álló hagyatékát említhetjük meg³⁶ és a Szent István Társulatot, amely minden, a könyvtárban meg nem levő kiadványából adott egy példányt. 1914-ben ismét két nagyobb gyűjtemény került az egyetem könyvtárába, az egyiket, Pertik Ottó patológus 3995 kötetes könyvtárát 3500 koronáért a minisztérium vásárolta meg, Kassawitz Tivadar Brúnó 598 kötetes hagyatékát pedig édesanyja ajándékozta ide. A többi e korszakban beolvasztott gyűjtemény állománya nem haladta meg az 500 kötetet.

A könyvtár közvetlen csereviszonyban nem állt egyetlen intézménnyel sem. A külföldi egyetemeknek a disszertációkat, tanrendekeket, rektori beszédeket és más kiadványokat a rektori hivatal közvetlenül küldte el, a viszonzásként kapott hasonló tartalmú egyetemi nyomtatványokat pedig át szokta adni a könyvtárnak. Ezért ezek a kimutatásokban ajándék gyanánt szerepelnek. Hiba volt azonban, — mint Ferenczi panaszolta az 1900. évről szóló beszámolójában, — hogy a tudori értekezések közül nem kapott meg mindent a könyvtár, mint ez Kolozsvárott gyakorlatban volt. A professzorok ugyanis átküldés előtt kiválogatták és hazavitték az őket érdeklőket.

E téren 1909-ben változás történt, ugyanis egy tanácsi határozat a könyvtár kötelességévé tette az orosz, továbbá a kieli, marburgi és uppsalai egyetemekkel való csereforgalmat.

³⁵ A budapesti M. Kir. Tudomány-Egyetem könyvtárának címjegyzéke. 31. 1906. évi gyarapodás. Bp., 1907.

³⁶ A könyvtár nagyobb részét, kb. 2000 kötetet a budapesti orvosegyesület kapta azzal a feltétellel, hogy ha az egyesület vagy a könyvtára megszűnik, a hagyatékot köteles átadni az Egyetemi Könyvtárnak.

RITKASÁGOK

A szegényes beszerzési keret ellenére a régi magyar könyvek állománya nagyon megnőtt, a gyarapodási jegyzékek tanúsága szerint 1900—1912 közt 75 művel. (Ebből 50 magyar nyelvű és 25 magyarországi nyomdából származó idegen nyelvű.) Többségét antikváriumokban vásárolták, főleg Lantostól, néhányat Dobrowskytól, 13 kötetet pedig Bias Istvántól, a Teleki család marosvásárhelyi levéltárosától. Két ízben, 1908-ban és 1912-ben a könyvtár Todoreszku Gyulával, a kiváló bibliófillel cserélt.³⁷ Duplumaiért első ízben 5, másodszor 3 régi magyar könyvtári művet kapott, de Todoreszku 1912-ben a csere lebonyolítása után 7 1711 előtt megjelent magyar könyvet adott ajándékba.

Ehhez a 75 kötethez további 63 járult. Ezek nem voltak új beszerzések, hanem helytelen katalogizálás miatt a nagyraktárba kerültek, s onnan számozták át őket.

Az RMK gyarapodásban több unikum vagy legalább akkor unikumnak tartott mű található, olyanok, amelyeket Szabó Károly nem ismert. Ilyen egy 1612. évre szóló kassai kalendáriumtöredék (Sztr. 1867), I. Lipót királynak egy pátens levele 1671-ből, Strasoldo felső-magyarországi császári főparancsnok nyílt pátense 1676-ból (Sztr. 2086), Starnbergh Guido kiáltványa az amnesztia elfogadásáról 1707-ből (Sztr. 2228), Szabolt Ferenc könyve az Isten mindenhatóságáról (bécsi kiadás, év nélkül), továbbá Nyéki Vörös Mátyás *Dialógusa*, amellyel kapcsolatban Szabó nem tudott lelőhelyet megnevezni. (RMK. I. 654).

Az ősnymtatványok gyarapodása ehhez viszonyítva kevés, 5 új beszerzés és 1 nagyraktárból átosztott mű.

Nem gyakran, de azért alkalmankint egyéb értékesebb, ritkább XVIII. századi magyar műveket is vásároltak antikváriumokban — főleg Lantosnál — például az *Ábrázolt Folyóirat* 1848. évfolyamát, az *Auróra* zsebkönyv egyes számait, az 1817-ben megjelent *Ludas Matyit* stb.

A kézirattár a Szilágyi hagyatékon kívül kevés darabbal gyarapodott. Ezekről Tóth András e kötetben közölt tanulmánya nyújt részletesebb beszámolót.

AZ OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

Az olvasótermi kézikönyvtárt 1876-ban állították fel. Azóta több új művet osztottak be ide, de alapos felfrissítésre csak 1905—06-ban került sor. A munkával megbízott két tisztviselő, Dedek Crescens Lajos és Dézsi Lajos az állomány háromötödét kicserélte, a 11 025 kötetet újra szakozta és sajtó alá rendezte a katalógusukat.

Az újjárendezés nagy vihart okozott, és sok jogos kritikát kapott. Elsőnek a *Pesti Napló*-ban szörnyedt el Föti József Lajos azon, hogy „az olvasóterem valóságos régiségtára az elavult, hasznavehetetlen könyveknek.”³⁸ A hiányosságokról azután részletesebben írt Gulyás Pál a *Magyar Könyvszemlé*-ben. Megállapította, hogy az anyag a korszerűsítés után „sem áll teljesen azon a színvonalon, amelyet az egyes tudományágak eddig tényleg elértek, sőt még azon sem, amelyen azok a tudományegyetemi könyvtár sok tekintetben fogyatékos anyagában jelenleg képviselve vannak.” Sok elavult munka maradt benn, sok került újonnan be, és számos olyan könyv hiányzik, aminek ott kellene lenni. A hiba főforrását abban látja, hogy az igazgatóság „az anyag megválasztásának körültekintést igénylő munkáját kizárólag kebelbeli tiszt-

³⁷ Ferenczi jelentése a KBiz. ülésén az 1916. II — 1918. évi időszakról.

³⁸ Dr. F[öti] J. L.: Kultúrpolitika. = Pesti Napló. 1906. okt. 16. 6. l.

viselőkre bízta, holott a dolog természetéből önkényt következik az egyes tudomány-
szakokat művelő tudósok, jelen esetben az egyetemi tanárok bevonásának szüksége.”

Gulyás ezt az általánosságban mozgó állítást az általa jól ismert francia nyelvészet és irodalomtörténet anyagán demonstrálta. Fontos kézikönyvek hiányoznak, a klasszikusok elavult, gyakran csonka kiadásokkal vannak képviselve, a XIX. századi francia próza legkiválóbb mesterei, Daudet, Fabre, Flaubert, a Goncourt testvérek, Maupassant, Zola teljesen kimaradtak.³⁹

Pár hónappal később, 1907. novemberében a *Huszdik Század* Szabó Ervin és Madzsar József bírálatát közölte. Kifogásaik lényegében megegyeznek Gulyáséval, csak sokkal keményebb a hangjuk. Madzsar az orvosi szakot veszi — stílszerűen — bonckése alá. Megállapítja, hogy az egész katalógusban mindenütt „elmaradottság felületesség és tudatlanság” mutatkozik. Rossz és hiányos a szakrendszer is, és a szakokon belül „az egyes könyvek a legimponálóbb tudatlansággal vannak szerte hajigálva.” A beosztott művek nagy része „salabakter a hatvanas évekből”. Az idegen nyelvű szakirodalom hiányát nem is akarja feszegetni, de a magyar nyelvűek közül is hiányzik majdnem minden. Csak néhány példa: „A Lehmann-atlaszok közül egyetlen egy van meg; nincs Berend, Berend—Bókay, Chudovszky, Feleki, Felletár, Feuer, Filatow, Gärtner, Goldzieher (Szembetegségek), Grósz Emil, Hajós, Hasenfeld, Hoor, Kaiser, Kaufmann (Kórbonctan), Kobert—Werber, Korányi (Ideggyógyászat), Lauenfauer, Lenhossák (Anat. gyak.), Makara, Moravcsik, Fischer, Müller Kálmán, Vademecum, Preisz (Bakteriológia), Schwartzter, Sellei, Steiner, Stern, Török és még ki tudja hány! Ezek helyett a medikus kárpótolhatja magát azzal, hogy megtudhatja, mint vélekedett Patrubány Gergely úr 1863-ban Virchow sejtktörtanáról és milyen recepteket írt Szeremley Mihály úr 1876-ban.”⁴⁰

Szabó Ervin egy harmadik szakot, az államtudományi részt tette bírálat tárgyává. Ő is hibáztatja a szakozást, tucatjával sorol fel olyan műveket, amelyeket feltétlenül be kellett volna osztani az olvasóterembe és tucatjával olyanokat, amelyeknek nincs ott helyük, mert elavultak vagy tárgyuk miatt nem érdemlik meg az odatartozást. Különösen helyteleníti, hogy a magyar mezőgazdasági munkáskérdésről, az önálló vámtérületről, a kivándorlásról és más hasonlóan fontos kérdésekről az egyetemi hallgatók egyetlen könyvet sem találhatnak.

Ismertetése végén rámutat a bajok gyökerére. Ne várjunk helyes szakozást és szakszerű könyvbeszerzést addig, „amíg minálunk is nem szakítanak azzal a hagyománnyal, hogy csak filológus lehet könyvtáros... Ha majd elkészül az állami könyvtárosok képzéséről szóló törvény... amelynek előkészítésére alighanem az egyetemi könyvtár vezetőségének is lesz befolyása, akkor csodálkozva látja majd ország-világ, hogy Magyarországon a törvény eddig legalább nem tiltotta más szakférfiak alkalmazását a könyvtárakban, azontúl azonban kizárólag filológusok gyakorlótere lesz az állami könyvtárak anyaga.”⁴¹

Madzsar a bírálatát egy előkelő orvosi lapban, Szabó pedig az Akadémia folyóiratában, a „gutgesinnt” *Budapesti Szemlé*ben akarta közzétenni, de egyik helyen sem fogadták el. Mindkettőjüket az a cél vezette, hogy „ezen quasi hivatalos tudományos közlönyök útján talán hozzájárulhat azon veszedelem elhárításához, amellyel a könyvtárosok képzéséről — értesülésünk szerint az egyetemi könyvtárban — készül

³⁹ G. P.: A budapesti kir. magyar tudományegyetemi könyvtár olvasótermének címjegyzéke. = MKSz. 1907. 68—71. l.

⁴⁰ S[zabó] E[rvin] — Madzsar József: Az Egyetemi Könyvtárról. = *Huszdik Század*. 1907. 974—75. l.

⁴¹ Uo. 972—73. l.

törvényjavaslat a magyar tudományos könyvtárak ügyét és ezzel közvetve a magyar tudományt fenyegeti.”⁴²

Ez az értesülés annyiban volt helytálló, hogy az Egyetemi Könyvtár készülő ügyrendtervezete, amelynek érvényét nem szándékoztak más állami intézményre kiterjeszteni, a magasabb tisztviselői állások betöltését valóban középiskolai tanári képesítéshez kötötte. A két írás így is elérte célját. Hatásukra Ballagi Aladár a következő javaslatot tette: „Bármily kedvező ez karunkra nézve, ezt mégis egyoldalú intézkedésnek tartom. A könyvtárt használók szempontjából okvetlenül szükséges, hogy a jog- és államtudományok és az orvosi tudományok könyvkészlete ezekhez szakszerűen értő tisztviselők kezelése alatt álljanak. Ezek körében tehát ne csak lehessen, de legyen a többi fakultás képviselve. Csak nem régen volt alkalmunk tapasztalni, mennyi bajt és kellemetlenséget okozott a kézi könyvtár nyomtatott katalógusának hibás szakozása. Az 5. § úgy módosítható, hogy szaktisztviselő lehet, aki egyetemi végzettségén kívül doktori vagy államvizsgálati képesítést igazol.”⁴³

Egyébként az Egyetemi Könyvtár az ügyrendtervezettől eltérően a Szabó—Madzsar féle bírálat előtt is, után is alkalmazott nem tanár könyvtárosokat. Ilyenek voltak Pasteiner Iván, Czákó Ervin jogi, Dedek, Pompéry Aurél teológiai képesítéssel stb. Orvos — érthető okból — nem szívesen ment könyvtárosnak, az orvosi végzettségű könyvtáros ma is ritkaság. Arra azonban lehetett volna törekedni, hogy természet-tudományi szakos tanárokat vonjanak be a könyvtári munkába.

A kritika az olvasótermi állománynál sem maradt hatástalan. Az igazgató beismerte, hogy az oda beosztott kézikönyvek nem mindenben a legújabbak és legjobbak. Mentségül a dotáció alacsony voltát hozta fel, nem volt pénz, nem tudták megvenni mindazt, ami szükséges. A könyvtárbizottság 1908. január 10-i ülésén bejelentette, hogy egyes szakok teljes revízióját tervezik. Ezért — mondta — „az orvosi szakra vonatkozó irodalomnak revíziója és kiegészítése érdekében felkértem az orvosi kar t. tanári testületét, hogy ebben az Egyetemi Könyvtárt az egyetemi ifjúság szükségletei szempontjából tanácsal támogatni méltóztassék, mely kérelemnek a tek. tanári kar nagyobb része már eddigelé a legnagyobb előzékenységgel és az ügy iránti érdeklődéssel eleget is tett.” Egy későbbi nyilatkozatából tudjuk, hogy az orvosi szak revíziójában különösen tevékenyen működött közre Huzella Tivadar tanársegéd, a szövettan és fejlődéstan későbbi professzora.⁴⁴

Hozzáfogtak az államtudományi szak revíziójához is, de a munkával megbízott Pasteinert katonai szolgálatra hívták be, később pedig nem törekedtek a szakrendszer megváltoztatására.

A SEGÉDKÖNYVTÁR

Az első világháború előtti években kezdődött meg a referenz-segédkönyvtár tervszerű fejlesztése. Az ide tartozó művekről a legjobb tájékoztatást az 1912-ben kiadott katalógus⁴⁵ nyújtja, amely kb. kétszer annyi könyvet sorol fel, mint a Kudora által 1884-ben összeállított első kiadás. Ez a jegyzék a segédkönyvtáron kívül tájékoztat az olvasóteremben, folyóiratszobában, sőt még a nagyraktárban elhelyezett referenz jellegű művekről, szám szerint majdnem pontosan ezerről. Ez az ezer mű kötet-

⁴² Uo. Lábjegyzet a 964. l.-on.

⁴³ EK 238/1908—09.

⁴⁴ KBiz. 1919. dec. 2-án.

⁴⁵ A Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtárának címjegyzéke. Segédkönyvtár. Bp., 1912.

számban négyezret jelenthet, hiszen az *Encyclopaedia Britannica*, Estreicher *Bibliografia Polskája* egymagában több mint 30—30, az *Allgemeine deutsche Biographie* és Wurzbach biográfiája pedig 60—60 kötetből áll.

A felsorolás két, segédkönyvek és bibliográfiák elnevezésű főcsoportban, tíz szakban, s ezeken belül, ahol indokolt, számos alszakra osztva történt.

A szakbeosztás alapján könnyen megállapítható, hogy a referenz művek beszerzését meglehetősen egyoldalúsággal intézték. Egyes csoportok, mint a lexikonok, szótárak — beleértve a szaklexikonokat, szakszótárakat is — elég jók és tartalmazzák a legjelentősebb kiadványokat. Viszont a matematikai, fizikai, kémiai, biológiai stb. segédkönyvek teljesen hiányoznak. Orvosi segédkönyv kettő van, egy gyógyszerkönyv és egy nem a legfrissebb kiadású receptgyűjtemény.

A történelmi segédtudományok (oklevéltan, címertan stb.) 51 művel vannak képviselve — ebből 29 geneológiai összeállítás! — de történeti segédkönyvet egyet sem találunk. (A katalógus a segédkönyveket különválasztja a bibliográfiáktól!) Elég sok nemzeti könyvészet van, de angol—amerikai irodalmi bibliográfia egy sincs! Francia sok akad, de kimaradt Gustave Lansoné.

Használhatóság szempontjából is lehet kifogásokat emelni. Így a tíz általános történelmi bibliográfia közt csak két jelentőset, a kutatók által nehezen nélkülözhetőt találunk, de Charles Kendale Adams, Gaetano Branca, Johann Samuel Ersch, Paul Herre, Charles Victor Langlois, Eduard M. Oettinger összeállításai hiányoznak. Ugyancsak hiába keressük Ersch sok jogi, filozófiai, német és francia irodalmi stb. munkát felsoroló könyvészeit.

A segédkönyvtár az első világháború végéig még kb. 260—270 művel gyarapodott

A LEÍRÓ KATALÓGUS

A könyvtárbizottság 1914. június 12-i ülésén Ferenczi felsorolta a könyvtár katalógusait. Ezek a következők: 1) Általános (betűrendes) 2) szak, 3) kinyomtatott évi gyarapodási jegyzékek, 4) folyóirat, 5—6) ősnymotatványok időrendi és betűrendes, 7) régi magyar könyvtár, 8) MV (Hungarica), 9) kéziratnyi nyomtatott, 10) Shakespeare gyűjtemény, 11) miscellaneák, 12) ritkaságok, 13) 1501—1525 közt megjelent könyvek, 14) 60 000 külföldi disszertáció, 15) olvasótermi és segédkönyvtári kinyomtatva, 16) naptárak és névtárak, 17—18) kétféle járuléki napló, 19) duplumok, 20) minden évben külön kezelt anyag a nyomtatott gyarapodási jegyzék számára.

A legtöbb könyv címléírása bekerült az általános és a szakkatalógusba, de a különgyűjtemények anyagát (a felsorolásban a 4—9., 11., 14. és 16. számúaké) csak a különgyűjtemények katalógusa számára dolgozták fel, tehát ezek az olvasók részére nem jelentettek külön tájékoztatást. A 17—18. szám nem katalógus, hanem leltár, gyarapodási napló, a 19. az állományba fel nem dolgozott, cserére, ajándékozássra szánt művek jegyzéke, a 20. pedig tulajdonképpen a nyomtatott gyarapodási jegyzék utolsó, sajtó alá rendezendő kötetének kézírata.

Az elsőként említett leíró katalógus — akkori nevén betűrendes címtár — cédulái az 1876-ban elkezdett újrafelvétel során elég felületesen készültek, amint ez gyakran történik a gyors ütemben folyó tömegmunkák esetén. Ferenczi rögtön a kinevezése után intézkedett, hogy a címfelvételeket „teljes bibliográfiai pontossággal” készítsék és hogy a „régebbi felvételek pontatlanságát minden lehető módon és alkalommal” helyesbítsék, azaz készítsenek a régi helyett új, minden adatot feltüntető cédulákat.⁴⁶

⁴⁶ Ezt már a könyvtárbizottság 1900. januári ülésén kijelentette. Az idézeteket I. F. Z.: Jelentés a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemi Könyvtár helycím-tárának (általános leltárának) elkészítése tárgyában. Bp., 1914. 3—4. l.

Egyes nagyobb gyűjteményeket tervszerűen rekatalogizáltak. Ilyenek voltak az országgyűlési nyomtatványok, a Tauchnitz, Teubner sorozatok, az *Olcsó Könyvtár* stb. Hőmant megbízták az egész katalógus revíziójával, s ő megkezdte a munkát a különböző jelzet alatt felvett azonos művek egyesítésével. A betűrendben még az *a* betűn sem jutott túl. Általában a Ferenczi által kívánatosnak tartott helyesbítés rendszerint csak akkor történt, amikor valami okból kézbe vettek egy-egy cédulát. Ezért még ma is találunk a látogatók olyan címfelvételeket, amelyek a szerző keresztnévnek csak az első betűjét tüntetik fel, ahol elmaradt a nyomda, a lapszám jelölése, több kötetes műveknél az egyes kötetek tartalmának részletezése.

A leíró katalógus általában jónak volt nevezhető, utalóhálózata bőségesnek. Meg tudott volna felelni annak a feladatnak, hogy híven tájékoztasson az állományról. Ezt a szerepét mégsem töltötte be, mert az olvasók többsége elől elzárták, sokan nem is tudtak a léteiről. Egy, a Jogtudományi Közlönyben megjelent bírálat szerint az Egyetemi Könyvtár legnagyobb hátránya „az állandóan vezetett rendszeres katalógus hiánya, minek folytán a meglevő könyvanyagot is a lehető legnehezebb feltalálni.”⁴⁷ A diákoknak és más olvasóknak a jelzet nélküli kártyalapokat a raktárosoknak kellett átadni, akik — több olvasó panasza szerint — néha a katalógusban való keresés nélkül ráfogták egy-egy könyvre, hogy „nincs meg”.

Mindenesetre érthető, hogy a rögzítés nélkül egymás mellé helyezett lapokból álló címjegyzékben a keresést csak egyetemi tanároknak, ismert kutatóknak engedték meg. Ellenkező esetben a cédulákat összekeverték volna s egy sereg könyvet egy időre megtalálhatatlanná tettek volna, mint ahogy ez meg is történt a húszas évek elején, amikor mindenki szabadon használhatta a katalógust.

A SZAKKATALÓGUS

A szakkatalógus általánosságban nem kapott kritikát ebben a korszakban, de a nyomtatásban kiadott olvasótermi címjegyzék szakbeosztásáról — mint már említettem — Szabó Ervin és Madzsar József lesújtó véleményt mondott. Pedig ez jobb, mint az általános szakrend, tagoltabb annál, egyes szakjait alszakokra bontja, így az egyetemes történelmet (Ga) tizenegy alszakra; a diplomatikát, heraldikát, geneológiát, numizmatikát, az osztrák, német, angol stb. történelmet egymástól különválasztja. Ugyancsak külön csoportban sorolja fel az egyes nyelvekre vonatkozó nyelvészeti és irodalomtörténeti munkákat, szótárakat.

Szabó téved, amikor azt állítja, hogy a szakrendszer „a művészetet az irodalomtörténettel, földrajzzal (!) és történettel (!) házassítja össze.” Viszont tökéletesen igaza van, amikor helyteleníti, hogy „a misztériumok, jövendölések, mágia a fizikával, asztrológiával és kémiával egy szakot alkotnak, az ipar, kereskedelem, közlekedés az államtudományok közt szerepelnek, a mezőgazdaság, bányászat, borászat, vadászat pedig a matematika és természettudományok közt, mint a technológia alszakjai stb.”⁴⁸

Madzsar az orvosi szakokról többek közt a következőket állapította meg: „A gyógyászat speciális szakmái közül csak a következők vannak felsorolva: sebészet, szemészet, szülészet, fogászat és elmekórtan. Nem találom tehát a gyermekgyógyászatot, nőgyógyászatot, a bőr-, nemi-, fül-, gége- stb. betegségeket...”⁴⁹

Ha Szabó és Madzsar nem is általánosít, kritikájuk helytálló a teljes szakkatalógusra is, annál inkább, mert ott kb. negyvenszer annyi könyv volt ugyanolyan kevés,

⁴⁷ Néhány szó nyilvános könyvtárainkról 1912. 3. sz. 27. l.

⁴⁸ Szabó—Madsar i. m. 968. l.

⁴⁹ Uo. 974. l.

sőt még kevesebb szakba begyömészölve. A hibákat különben maga az igazgató is elismerte: „Ugyanis — írta 1914-ben — az Egyetemi Könyvtár szakkatalógusa nemcsak a mai kor tudományos követelményeinek nem felel meg, de már elkészültekor, 1875-ben sem volt a tudományos kutatás céljainak előmozdítására való. A szakok terjedelme és beosztása aránytalan... szakrendszerünk főhibája az egyes tudománysszakoknak megfelelő elosztás nélkül egy szakba való összehalmozása.” Példákat is mond, s ezek többnyire Szabó Ervin bírálataival egyeznek meg: „Az Ed szakban minden logika nélkül együtt kezeltetnek a technológia, géptan, építészet, vízszabályozás, bányászat, mezőgazdaság, borászat, vadászat, szakácság!... Még nevezetesebb hogy az Eb szak, amelybe a fizika, csillagászat és kémia tartoznak, magában foglalja az alchimia, mágia, boszorkányság, jóslatok címen az okkultista könyvek nagy tömegét, míg más részük újabban a történeti (Ga), etnográfiai (Ge) szakba osztatott be.”⁵⁰

Ennek a könyvtárvezetői megállapításnak logikus és szükségszerű következménye egy új rendszer kidolgozása lett volna. Ehelyett Ferenczi megelégedett annak a kinyilvánításával, hogy „az egész szakrendszer revideálandó és megújítandó lesz, mihelyt helyet nyerünk a munkálat elvégzésére”,⁵¹ azaz mihelyt meglesz az új épület. Ebben szerepet játszott az a helytelen szemlélet, amely a szakrendszer megváltoztatását csak a könyvek raktári elhelyezésének megváltoztatásával egyidőben tudta elképzelni, de az is, hogy a tudós igazgató nem ismerte fel, vagy nem ismerte el a szakkatalógus tulajdonképpeni célját.

„Aki tudománnyal akar foglalkozni — írta az 1902. esztendőről szóló jelentésében — szakja irodalmát ugyanis máshonnan, másképpen kell összeállítani, s a könyvtárba csak azért megy, hogy megtudja, mi van belőle... Az, aki maga nem tudja a könyvtárban, mit kell keresnie, hanem ezt a könyvtártól kívánja megkérdezni, az lehetetlen feladatot kíván. Ezen segíteni, a közönséget szakszerű felvilágosítással ellátni csak egy mód volna megközelítőleg, az, ha minden tudománysszakra külön-külön hivatalnok állna a közönség rendelkezésére.”⁵² Ha ez a megállapítás igaz lenne, a szakkatalógusok teljesen feleslegesek lennének a könyvtárakban.

A második magyar könyvtárban szerzője több szakrendszert ismertet — többek közt Dewey első 3 számjegyes rendszerét — de egyetlen olyant sem, amelyik rugalmas volna, amelyik lehetővé tenné egészen kis szakok létesítését. Ha új szakrendszert állított volna fel az Egyetemi Könyvtárban, akkor az irodalomtörténetet, a Gc szakot feltehetően felosztotta volna magyar, angol, francia stb. irodalomtörténetre, de olyan részletezést elképzelhetetlennek tartott, amely különválasztja az egyes nemzetek irodalomtörténetén belül a különböző korszakokról, irodalmi irányokról, műfajokról szóló munkákat, hogy így az az olvasó, aki a kurucköltészetéről vagy a német romantikus drámákról keres irodalmat, az öt percen belül meg is találja ezt.

Egy újítás mégis történt, az olvasóteremben megváltoztatták az orvosi könyvek szakozását. Ez volt az egyetlen tudományág 1947-ig, ahol a raktári és olvasótermi szak különbözött egymástól.

A nyolc régi szak közül a „hasonszervi orvostan” mint teljesen felesleges megszűnt, az állatorvosi változatlan maradt, a többi hatot pedig tizenöt új alszakra bontották. Így — Madzsar kritikájának hatása alatt — külön csoportba került a gyermekorvostan, a szülészet és nőgyógyászat, a bőr- és bűjakórtan, a fül-, orr-, torok- és gégeorvostan stb.

⁵⁰ Jelentés 1913-ról. 13—14. l. A szakkatalógusról l. még: Vértessy: Szinnyei József és Horvát Árpád. = Az EK Évkönyvei. I. 1962. 99—101. l. és Vértessy: Az EK a Horthy-korszakban. = Az EK Évkönyvei. V. 1970. 152—155. l.

⁵¹ Jelentés 1913-ról. 13—14. l.

⁵² Jelentés 1902-ről. VII. l.

A jó szakkatalógus hiányán azzal próbáltak valamit enyhíteni, hogy az évi gyarapodási jegyzékekből 5 példányt az olvasóterem részére szakonként kötöttek egybe.

Az egyik örben, Kudora Károlyban fogant meg az az ötlet, hogy az 1875—1906. évi gyarapodási jegyzékek alapján „tárgyi, azaz tudományos címszók szerinti” listát készít. Ennek kidolgozására 1906-ban felmentést kért egyéb könyvtári teendői alól. A könyvtárbizottság elvileg helyesnek találta elgondolását, de a döntést elodázta 1908-ra, ekkor egy évi szabadságot adott neki két részletben.

Kudora végül csak a jog- és államtudományi irodalom tárgyszavak — vagy mint ő nevezte műszavak — szerint rendezett könyvészetét készítette el, és adta ki 1910-ben *Jogi könyvtár* címmel. Ebben nemcsak a könyveket sorolta fel, hanem az 1867 óta megjelent folyóiratcikkeket is. Olyan segédeszközt akart a joghallgatók és az egyes jogi problémákkal foglalkozók kezébe adni, amelynek rendszere, „minden előismeret nélkül” könnyű eligazodást nyújt. Tárgyszavait ügyesen választotta meg, alkalmazkodott a laikusok gondolkozásához. Rendszere új volt, hasonló bibliográfia még nem jelent meg, csak Szinnyi használta történelmi repertoriumának egyes szakjain belül vezérszónak a tárgyszavakat.

HELYRAJZI KATALÓGUS

A könyvtár 1876-ban, az új épületbe költözés után elkezdett egy helyrajzi katalógust, de készítését 1878-ban abbahagyták, s azóta a már meglevő cédulák is elkallódtak. Csupán a ritkaságokról, vagyis a kéziratokról, ősnymtatványokról, régi magyar könyvekről, hungarikákról állítottak fel raktárkatalógust, akkori elnevezéssel helycímért.

A könyvtárbizottság már 1900-ban „sürgető szükség”-nek minősítette a helyrajzi katalógus készítését, de e téren nem történt semmi. A képviselőház 1911. december 21-i ülésén Sággy Gyula képviselő állapította meg, hogy hiányzik az általános leltár s ezért „a drága könyvek és iratok elkallódásnak vannak kitéve. Ez ellen ma a könyvtári személyzet megbízhatósága ad bizonyos garanciát, de ez nem intézményes garancia.” A leltár költségbe fog kerülni, de ha fukarkodnak, az „sokkal nagyobb értékek veszendőbe menését” kockáztatja.⁵³

Valószínűleg Sággy felszólalásának hatására sürgette újra a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a leltár készítését 93 935/1911 számú számvevőszégi utasításban. Ugyanis a raktári és leltári számok különbözősége miatt enélkül egy állományrevíziót csak úgy lehetett volna megejteni, ha a betűrendbe osztott szakkatalógus céduláit számsorrendbe rakják át.

Ferenczi erre az utasításra nyomtatásban válaszolt. Előadta, hogy van betűrendes szakcímért. A helykatalógus is fontos, de ennek „semmi tudományos, semmi bibliográfiai, semmi a könyvtár használatát előmozdító célja nincsen, egyetlen haszna a könyvtári revízió alkalmából mutatkozik.” Az Egyetemi Könyvtár nem vállalkozhat az elkészítésére, mert egyre nő az évi gyarapodás, az olvasók és kölcsönzők száma, valamint a szorosan vett igazgatási és irodai munka. Így a meglevő személyzet a rendes munkaidő alatt nem tud rá időt szakítani.

Ferenczi számítása szerint a teljes helycímért elkészítése kb. 40 000 koronába kerülne. Erre nincs pénz, de ha a magas kormány ezt az összeget engedélyezné, akkor ez „jelenleg inkább arra volna fordítandó, hogy a könyvtár lényeges hiányain segítsünk, amelyek kivált oly nagy terjedelmű forrásmunkákban mutatkoznak, melyek a tudományos kutatás főszközei s úgyszólván első kiindulásai.”⁵⁴

⁵³ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 13. köt. 1912. 496. l.

⁵⁴ A 46. jegyzetben idézett mű. Idézetek a 10—11. és 18. l.-on.

Az egyetem tanácsa ezt a választ nem fogadta el, és a 4632/1913—14. számú rektori átirat elrendelte a helyrajzi katalógus készítésének haladéktalan elkezdését. A munkát azonban és vele a vita folytatását elvágta a világháború kitörése. Sok tisztviselőt hívtak be katonának, az otthon maradtak a beszerzést, katalogizálást, olvasószolgálatot is csak nehezen tudták ellátni. Az 1918. március 13-i könyvtárbizottsági ülésen ugyan megegyeszer szóba került az ügy, Ferenczi javaslatára azonban a könyvtár új elhelyezéséig végleg levették a napirendről.

EGYÉB KATALÓGUSOK

Az új szerzemények szakosított, névmutatóval ellátott jegyzékét a könyvtár 1877 óta minden esztendőben kiadta. A századforduló után folytatódott ez a gyakorlat. Az utolsó kötet, amely összevontan három évnél, 1914—16-nak a gyarapodását közölte, a háború miatt csak késve került ki a sajtó alól, 1921-ben.

Felmerült az az óhaj, hogy nyomtatásban adják ki az egész leíró katalógust, vagy ha ezt nem lehet, legalább a kinyomatott gyarapodási jegyzékek tízéves kumulációját. Ferenczi erre a kívánságra az 1902. évi jelentésben válaszolt. Az összesítő kötetre fordítandó tekintélyes összeg semmiképp sem állna arányban a várható haszonnal. Bárki egy óra alatt átnézheti a szakosított jegyzékek 20—25 kötetéből az őt érdeklő részt. Ha erre ennyi időt sem tud fordítani, akkor „nem lehet tudományos célja.”⁵⁵

A kéziratár katalógusának kinyomtatása 1881-ben kezdődött, a további kötetek nagy késéssel, 1889-ben és 1897-ben jelentek meg.⁵⁶ A Kaprinay kollekciót feltáró kötetre további tíz évig kellett várni, Dedek ezt csak 1907-ben adta sajtó alá. Három évvel később azután Tetzl munkájaként kikerült a sajtó alól a személyek, helynevek mutatóját és a kronológikus indexet tartalmazó utolsó kötet is.⁵⁷

Ugyancsak nyomtatásban jelent meg 1902-ben a folyóiratok, 1906-ban az olvasóterem és 1912-ben a segédkönyvtár katalógusa.

Az ősnymtatványokról egy leíró és egy időrendi katalógus készült, az utóbbi volt a részletesebb, mert feltüntette betűhíven az első sorokat, a kolofont, kollacionálást adott, utalást az egyes művekre vonatkozó bibliográfiákra, katalógusokra és közölte a posszessorok névsorát. 1907-ben Ferenczi szerette volna ezt is kinyomtatni, de a minisztérium nem engedélyezte a szükséges költségeket.⁵⁸

A Shakespeare-könyvtár az 1910-es évek elején felállított különgyűjtemény volt, a nagy drámaíró művein kívül tartalmazta a rá vonatkozó irodalmat is. Katalógusát Czeke Marianne állította össze; 1917-ben nyomdába is küldték, de a háborús nehézségek miatt csak 1920-ban fejezték be kinyomtatását.

Ferenczi az 1912—13. évi jelentésében egy új kezdeményezésről számolt be: „A tudományos irodalom hatalmas fellendülése következtében a könyvtárak használata a speciális kutatás részére egyes kisebb szakok önálló bibliográfiai feldolgozása nélkül igen nehézkessé vált. Szükségesnek vélem ezért, hogy az Egyetemi Könyvtár anyaga ily speciál-bibliográfiákban feldolgoztassék.”⁵⁹

Az első ilyen összeállítás — Pasteiner Iván munkája — *Adalékok a magyar főiskolai oktatás bibliográfiájához* címmel az 1912—13. évi gyarapodási jegyzék függeléké-

⁵⁵ Jelentés 1902-ről.

⁵⁶ A késés okaira l. Vértessy: Az EK története a kapitalizmus kibontakozása korában. = Az EK Évkönyvei. IV. 1968. 148—150. l.

⁵⁷ Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestinensis. 2. tom. 3—4. pars. Bp., 1907 és 1910.

⁵⁸ Jelentés 1908-ról. V. l.

⁵⁹ Jelentés 1912—13-ról. IX—X. l.

kében jelent meg. Utána a szótárakat akarta az igazgató feldolgoztatni. Egy, 1919. szeptemberében készült kimutatás szerint valóban megkezdték a „szótári anyag revízióját és bibliográfiai feldolgozását nyomtatás alá”, de sohasem fejezték be, s az egész elgondolás később feledésbe merült.

AZ OLVASÓTEREM OLVASÓI

Az olvasóterem forgalma számszerűen a következőképp alakult

év	1899	1903	1908	1913	1916
olvasók száma	49 034	60 629	81 651	93 263	12 299
olvasott művek	53 468	65 025	91 218	100 026	23 763

Korrekcióképp meg kell jegyeznem, hogy egy olvasó egyszerre csak egy kötetet, kérhetett, kettőt akkor, ha az első használatához szótár, atlasz vagy más hasonló jellegű mű volt szükséges. Ezért olyan kevés az olvasott művek száma az olvasókhoz viszonyítva. Ha valaki a kapott könyvet visszaadta, és új kérőlapon újat kért, akkor ez a statisztikában két olvasót jelentett. A valóságban tehát az olvasók száma valamivel, feltehetően 15–20%-kal kisebb, mint amit az adatokban találunk.

1915-ben feltűnő változást észlelhetünk, ebben az esztendőben 26 199 olvasó már 37 369 kötetet használt, s ez az arány a későbbi években még inkább a használt kötetek javára tolódik el. Ebből arra kell következtetni — írásos feljegyzést, aktát ugyanis nem találtam — hogy ettől kezdve a látogatók már több kötetet kérhettek és kaphattak egyszerre, tehát az ügyviteli szabályzat ide vonatkozó, a kutatást megnehezítő rendelkezését megváltoztatták.

Az olvasóterembe beiratkozottak foglalkozást tekintve a következőképp oszlanak meg:

	1899	1903	1908	1913	1916
jogász, jogszigorló	1310	1688	1240	1484	239
orvostanhallg. szigorló orvos	213	305	456	999	282
bölcsész	473	858	692	672	354
gyógyszerész hallgató	10	2	5	11	2
hittudományi hallgató	7	8	8	6	13
műegyetemi hallgató	242	184	121	128	54
középiskolás	56	23	20	34	18
más főiskolák hallgatói	31	20	16	7	20
ügyvédjelölt	190	161	171	206	28
tanárjelölt	42	26	35	18	3
magánzó, háztartásbeli	3	3	4	3	15
hivatalnok	107	81	56	89	101
író, hírlapíró	21	12	8	8	1
tanár, tanító	53	28	28	74	65
ügyvéd	12	11	3	69	13
orvos	10	10	—	12	12
mérnök	7	15	19	19	5
egyéb	19	14	14	23	23
	2806	3449	2896	3862	1248

Az olvasóterembe íratkozottak foglalkozás szerinti megoszlása

	1899		1903		1908		1913		1916	
	olvasó	%	olvasó	%	olvasó	%	olvasó	%	olvasó	%
Egyetemi hallgató	2013	71,9	2861	82,9	2401	82,8	3172	82,2	890	71,2
Műegyetemi hallgató	242	8,7	184	5,3	121	4,2	128	3,3	54	4,3
Más főiskola hallgatója	31	1,1	20	0,5	16	0,6	7	0,2	20	1,6
Ügyvéd, ügyvédjelölt	202	7,2	172	5,3	174	6,0	275	7,1	41	3,3
Tanár, tanárjelölt, tanító	95	3,4	54	1,6	63	2,2	92	2,3	68	5,5
Középiskolás	56	2,0	23	0,5	20	0,7	34	0,9	18	1,5
Hivatalnok	107	3,8	81	2,3	56	1,9	89	2,3	101	8,1
Egyéb	63	1,9	54	1,6	45	1,6	65	1,7	56	4,5
Összesen	2809	100	3449	100	2896	100	3862	100	1248	100

Az egyéb rovatban lelkészek, katonatisztek, művészek, vegyészek, műiparosok, gazdászok, építészek, gyógyszerészek, erdészek szerepelnek. Munkás egy síncs, földbirtokos sem.

Az egyes csoportokat összevonja és százalékos arányukat is feltünteti a 71. lapon közölt táblázat:

A statisztikából kitűnik, hogy az olvasóterembe túlnyomóan tudományegyetemi hallgatók (71—82%) iratkoztak be. A tényleges használat még ennél is nagyobb arányú feltehetően eléri a 85—90%-ot, mert egy-egy hallgató évente sokkal többször kereste fel az olvasótermet, mint például egy ügyvéd, tanár vagy hivatalnok.

Érdekes jelenség, hogy a műszaki egyetem könyvtárának új, modern, tágas Budafoki úti olvasótermének 1909-ben történt elkészülte után sem csökkent a műegyetemi hallgatók száma, sőt valamivel emelkedett és a Műegyetemre beiratkozottak ötöde körül mozgott (hallgatók száma 1912—13-ban: 2131, 1913—14-ben: 2461.). Ez arra enged következtetni, hogy az Egyetemi Könyvtár olvasótermében nem lehettek olyan siralmas állapotok, amikre a panaszokból következtetni lehet, máskülönben nem kereste volna fel annyi diák a budai társegyetemről.

Az olvasóteremben használt művek száma és szakmegoszlása:

	1899	1903	1908	1913	1916
A: teológia	114	99	415	1 449	2 060
B: jogtudomány	23 426	24 332	23 293	20 154	4 076
C: államtudomány	5 459	7 391	10 396	11 887	868
D: orvostudomány	4 876	7 086	11 911	12 648	3 662
E: term. tud., technika	3 507	6 303	10 322	12 367	2 467
F: filozófia, esztétika, pedagógia	1 426	2 199	5 473	4 577	1 456
G: történelem, irodalom- és művészettörténet, földrajz	5 249	6 815	10 368	12 360	3 326
H: nyelvészet, szépirodalom	5 138	8 355	11 975	13 129	4 846
J: vegyes	4 268	2 445	7 065	11 455	2 191
	53 463	65 025	91 218	100 027	24 952

A látogatók igen nagy része, a korszak elején több, mint a fele jogász (hallgató, szigorló és ügyvéd együtt), 1899-ben 54% (1512 fő), 1903-ban 53,9% (1860) és csak lassan csökkent 1908-ban 48,8%-ra (1414), 1913-ban 45,6%-ra (1729), majd a háború alatt a negyedénél is kevesebbre, 22,4%-ra (280). Ennek megfelelően az általuk leginkább keresett jogi- és államtudományi szakok használati aránya igen magas, 1899-ben 28 885 kötet, vagyis 58,8%, 1903-ban 31 723 kötet (50,6%). Ettől kezdve számszerűen ugyan azonos szinten marad (1908: 33 689 kötet, 1913: 32 041 kötet), de százalékosan erősebben csökken, mint a jogászok aránya (1908:39,8%, 1913:36,2%). (A százalékok számításánál a vegyes (J) szakba tartozó könyveket nem vettem figyelembe.) A változás nagyjából azonos az egyetemre beiratkozott jogászok számával. Ez a vizsgált öt évben a következő: 3849, 4006, 3726, 3488, 1261.

Az orvostanhallgatók száma eleinte igen alacsony, de később az 1899-i 7,9%-ról (223 fő) 1913-ig fokozatosan 26,2%-ra nő (1011 fő), s az általuk használt orvosi munkák száma 9,7%-ról (4876) 14,3%-ra (12 648 mű). Ez a növekedés majdnem pontosan ugyanolyan arányú, mint az egyetemre beiratkozottak számáé: 1899-ben 579, 1913-ban pedig 3046.

Százalékosan a bölcsészhallgatók közül váltottak a legtöbben olvasójegyet, 1899-ben 880 közül 473-an (53,7%), 1903-ban 1573 közül 858-an (55,7%), 1908-ban 1224

közül 692-en (56,5%) és 1913-ban 1151 közül 672-en (58,4%). Ez az arány csak a háború idején csökkent le, amikor 964 bölcész közl csak 354 (36,4%) rendelkezett látogatójeggyel. Érdeklődési körük megoszlott az E, F, G, H szakok közt, de a további következtetés már nehézségekbe ütközik, mert például a műegyetemi hallgatóknak is főleg E szakba tartozó könyvekre volt szükségük.

Teológus látogató mindig kevés akadt, arányuk 0,4% körül mozgott. Feltűnő, hogy a világháború alatt mennyire felugrott a teológiai szakba tartozó könyvek használata, 2060 kötetrel elérte a 16,4%-ot.

Az olvasóterem 1912. szeptember végéig délelőtt 9—12-ig, délután pedig 3—8-ig volt nyitva; szombat délután és hétfőn, valamint a két nyári hónap alatt mindig bezárták. 1905-ben a szünnapot hétfőről vasárnapra tették át. Eredetileg 102 ülőhely volt benne, ezt Ferenczi idején 124-re szaporították.

Az összforgalom 1900—1907 közt elég egyenletesen alakult, évi 50—60 000 látogatóval, 1908-tól pedig 90 000-rel. Az egyes hónapok forgalma nagy eltérést mutat, a legkevesebben mindig júniusban jöttek, a legtöbben november és március közt. A havi maximum a minimumnak átlag öt-hatszorosa, de 1911-ben több, mint tízszerese. (Június: 1341, február: 14 195 olvasó)

A statisztikát külön vezették a délelőtti és külön a délutáni forgalomról. A délelőtti olvasók száma 1899-ben a forgalmasabb napokon valamivel meghaladta a férőhelyek számát. Tekintve, hogy az „egy olvasónak egy könyv jár” elv miatt ez a szám nagyobb a statisztikában, mint a valóságban, és tekintettel arra, hogy nem minden olvasó jött nyitáskor és maradt zárásig, ez a forgalom telítettséget jelentett, de nem zsúfoltságot, nem kellett várni arra, hogy megürüljön egy-egy hely. 1900-ra már emelkedett a forgalom, februárban többször elérte a látogatók száma a 140-et, novemberben a 150-et, december 13-án pedig a 195-öt. A következő év novemberében 17 nap volt 160 vagy ennél több olvasó, 1902. október 17-én pedig 230!

A délutáni látogatottság hasonló arányban emelkedett, az olvasók maximális száma 1899-ben 185, 1900-ban 220, 1901-ben 260! Ezek a számok azt jelentik, hogy a panaszoknak, bírálatoknak igazuk van, hogy bizony sokszor kellett várni a megüresedő helyekre.

1909-től újabb emelkedést tapasztalhatunk, a délelőtti „csúcs” elérte az 506, a délutáni a 603 főt.

Új olvasóterem hiányában az olvasási időt kellett volna növelni a vasárnapi szünnap és a déli szünet megszüntetésével. Az utóbbira 1912-ben sor került, a zsúfoltságon azonban — bármennyire is szükséges intézkedés volt — nem segített. 12—3 óra közt is egészen megtelt a terem, a téli hónapokban a forgalom szinte valószínűtlen magasságba emelkedett. 1912 decemberében csak két nap maradt 750 alatt az olvasók száma, a havi összesítés 19 468 látogatót számolt össze, és majdnem pontosan ugyanennyit 1913 novemberében és decemberében is.⁶⁰

Ha a 750 olvasó helyett a korábban említett korrekció figyelembe vételével csak 550-et számolunk, és ha feltételezzük, hogy reggel 9-től este 8-ig minden hely foglalt — e feltételezés nem járhat messze a valóságtól! — akkor eredményül azt kapjuk, hogy az olvasók átlagosan harmadfél óránál valamivel kevesebb időt töltöttek az olvasóteremben.

A zsúfoltság miatt 1912-ben a József körút 70-ben joghallgatók számára egy „tankönyvekkel bőven ellátott” olvasószobát rendeztek be. Erre a kari olvasóra hiányoznak az adatok, s így nem ismerjük a forgalmi statisztikát, nyitvatartási időt, a kezelőszemélyzetet, nem tudjuk, hogy mit jelent a tankönyvekkel való „bő ellátás”.

⁶⁰ A statisztikai adatok részben az évi jelentésekből, részben az olvasóterem forgalmi naplójából.

Az évi jelentés csak annyit mond, hogy látogatók hiányában egy év múlva be kellett zárni. Érdekes lenne tudni, hogy miért nem szerették, miért nem jártak oda a jogászok.

A KÖLCSÖNZŐ, A KUTATÓSZOBA ÉS A RITKASÁGTÁR FORGALMA

A kölcsönzők és a kölcsönvett művek száma:

	1899	1903	1908	1913	1916
kölcsönzők	4 596	6 343	3 814	8 342	4 394
kölcsönvett művek	13 907	16 196	8 099	19 429	11 362

A forgalom — nem tudni miért — 1905 és 1908 közt lényegesen megcsappant. A legkevesebb könyvet 1906-ban vitték el, ennek az évnek a forgalma (2635 kölcsönző és 6555 mű) az 1903 esztendeinek csupán a fele.

A kölcsönzők és a kivett művek száma közti nagy különbség mutatja, hogy a forgalomnak legalább a fele az oktatószemélyzetre, felnőtt kutatókra esik, mert a diákok indexletét mellett is csak egy művet kaphattak egyszerre.

A művek szakok szerinti megoszlását az évi jelentés csak 1899-ben tüntette fel. Ez a következő volt: A: 749, B: 1339, C: 470, D: 421, E: 277, F: 667, G: 3734, H: 3198, J: 849, ősnymtatvány: 244, folyóirat: 1656, kézirat: 151, vegyes: 152.

A tételek sok tekintetben érthetetlenek. A könyvtár indokolt esetben adott kölcsön vidékre, sőt a fővárosban is egyetemi tanároknak kéziratokat, régi nyomtatványokat, de ezeket a ritkaságok használati naplójába mindig beírták. Ez a napló 1899-ben összesen 127 mű használatáról számol be, s ebben a számban bennfoglaltatik a helybeli használat is. Hogy lehet ezt összeegyeztetni 244 ősnymtatvány és 151 kézirat kölcsönzésével? A vegyes rovat valószínűleg külföldi disszertációkat, aprónyomtatványokat jelent.

A folyóiratok, kéziratok leszámításával a kölcsönzőknek majdnem pontosan kétharmada (64%) G és H szakba tartozó könyvet vitt el, s ez azt bizonyítja, hogy többségük történész, irodalomtörténész, nyelvész. A kölcsönkért jog- és államtudományi munkák aránya 17%, a teológiaiaké 7, az orvosiaké 4%.

A szabályzat szerint „tanácsi engedéllyel” a professzorokon kívül mások is kaphattak engedélyt pénzbiztosíték nélkül való kölcsönzésre. Ferenczi ezt a biztosíték nélkül való kölcsönzést saját elhatározásából kiterjesztette a kinevezett állami tisztviselőkre, kiindulva abból, hogy állásuk, amelyet csak fegyelmi úton lehetett megszüntetni, elegendő garanciát nyújt kötelezettségeik teljesítésére.

Diákoknál ragaszkodtak a pénzbiztosítékhoz vagy indexletételhez. Csodálkozni kell Ferenczin, aki egy hírlapi vita során büszkén állapította meg az indexnek biztosítékként való elfogadásáról: „Ennél szabadabb elvű eljárás nincs sehol, s ezt a szabályzatot éppen az én időmben csináltuk.”⁶¹

Német egyetemi könyvtárak már ekkor kölcsönöztek egyetemük hallgatóinak úgy, hogy a pontatlan, késedelmes kölcsönzők indexét a kvestúra nem zárta le, tehát a mulasztók félét vesztettek. Ez a szabályozás némi adminisztrációs többletet jelentett, de egy másik lehetőség, kinevezett közalkalmazottak jóállásának elfogadása, még ennyi hátránnyal sem járt volna, s bizonynyal szabadelvűbb volt, mint a Ferenczi által életbeléptetett szabályzat. Gondoljunk arra is, hogy a diákok az indexletét előnyétől éppen abban az időben voltak megfosztva, amikor a legnagyobb szükség volt a könyvekre, vagyis a vizsgaidőszakokban.

⁶¹ Ferenczi: Az egyetemi könyvtár. = Pesti Napló. 1906. okt. 17. 12. l.

A professzorok és az ismert nevű kutatók az egyik hivatali helyiségben (valószínűleg az I. emeleti kerekaszobában) kaptak asztalt, ahol dolgozhattak, s ahová a raktárból egyszerre több könyvet is behozhathattak. Az igazgató — indokolt esetben — egy-egy komolyabb felkészültségű fiatalnak, doktori értekezését író hallgatónak is adott itt helyet.

A tanárszoba forgalmát a statisztikák a folyóiratteremével együtt tüntetik fel:

	1899	1903	1908	1913	1916
olvasó	2555	2521	3572	4556	3166
olvasott mű	7534	4726	6560	9580	9434

Az évi jelentések 1903-ig elárulják azt is, hogy a használt könyvek milyen szakhoz tartoznak. Az egyes szakok közti megoszlás elég egyenletes, de évenként erősen változó, s így a használók személyére nehéz következtetni. A művek többsége folyóirat 1903-ban 4726-ból 3319.⁶²

A kéziratok és a régi nyomtatványok használói közt számszerűen az irodalomtörténészek és a nyelvészek alkottak többséget. Alexics György, Alszegehy Zsolt, Bajza József, Bleyer Jakab, Czobel Ernő, Császár Elemér, Eckhardt Sándor, Gragger Róbert, Katona Lajos, Melich János, Pintér Jenő, Vargha Damján, Vértesy Jenő és társaik többnyire 1711 előtti magyar könyveket olvastak. Acsády Ignác, Angyal Dávid, Békefi Remig, Domanovszky Sándor, Fejérpataky László, Szekfű Gyula, Veress Endre és a többi történetíró a Pray, Hevenessi és Kaprinay gyűjtemény mellett okleveleket, historia-domusokat és egyéb írott forrásokat kerestek.

Egyéb tudományágak tudósai ritkábban fordultak meg itt, de a használati naplóban megtaláljuk egy-egy klimatológus (Réthly Antal), földrajztudós (Princz Gyula), művészettörténész (Pasteiner Gyula), botanikus (Rapaics Raymond) aláírását; felfedezhetjük Kodálynak, Baumgarten Ferencnek, a Baumgarten-díj alapítójának a nevét is. Az írók közül említsük meg Hevesi Andrást, Kuncz Aladárt, és Szabó Dezsőt, bár az utolsónak felsorolt akkor még nyelvész és irodalomtörténész volt.

Az *Isten rabjai* első kiadásának könyvtári példányán a következő sorokat olvashatjuk: „A budapesti egyetemi könyvtárnak némi viszonzásul azon szívességéért, hogy e könyv megírására szükséges történelmi könyveket kölcsönadta nekem. 1908. IV. 26. Gárdonyi Géza.”

A KÖNYVTÁRAK KÖZTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

A könyvtárak együttműködése, közös akciói, szerzeményezésük egybehangolása terén ebben a korszakban édeskevés történt. Olyasféle egyezményekre sincs példa, amilyent Ferenczi régi és új intézménye, a kolozsvári és a budapesti egyetemi könyvtár kötött a kettőspéldányok cseréjére 1907-ben. Ennek keretében például 1912-ben 29 duplumanyagot tartalmazó ládát kapott Kolozsvár.

Duplumokat időnkint, de nem rendszeresen, a legkülönbébb intézmények kaptak, így 1900-ban a pesti Szent Imre Kollégium és az aucklandi (Új-Zéland) Free Public Library, 1904-ben a bécsi Theresianum könyvtára, 1913-ban az Országos Levéltár és a fribourgi Hungaria elnevezésű diákegylet. A debreceni és a pozsonyi egyetem alapítása után ezeknek biztosított előjogot kettőspéldányaira az Egyetemi Könyvtár.

⁶² Az adatok az évi jelentésekből.

A központi és a tanszéki könyvtárakat jóformán semmi sem kapcsolta össze. A könyvtárbizottság egyetlen alkalommal foglalkozott ezzel a kérdéssel, és ennek megoldását is az új épülettel kötötte össze. Csak ennek elkészülte után lehet kiépíteni szerves kapcsolatot — állapították meg az 1906. december 5-i ülésen — mégpedig úgy, hogy a szemináriumok, tanszékek a központi könyvtárpépületben kaphatnák meg helyiségeiket. Ez a megállapítás nemcsak azt bizonyítja, hogy a korszerű egyetemi könyvtárhálózatról nem volt fogalmuk, hanem azt is, hogy a tanszéki könyvtárak különleges feladatairól sem, mert helyileg el akarták szakítani a tanszékektől.

A könyvtárközi kölcsönzés terén az Egyetemi Könyvtár már a XIX. század utolsó negyedében példamutatóan igyekezett segíteni a fővárostól távol élők könyvszükségletén. Szilágyi Sándor igazgató mindent megtett ennek fokozása érdekében.⁶³ A XX. században folytatódott ez a tevékenység: vidéki könyvtárak, múzeumok, főiskolák, gimnáziumok, tanítóképzők, tanfelügyelőségek, hatóságok, plébániák nagy számban küldték el könyvkérő leveleiket, s ezeket többnyire ki is elégítette az Egyetemi Könyvtár. Az 1907. évi jelentésnek az a megállapítása, hogy a belföldi könyvtárak és iskolák kb. 50%-a veszi igénybe a „könyvkölcsönzés kedvezményeit”, ugyan kissé túlzott, a mondat második felének igazságát viszont el kell ismernünk: „az eziránti megkeresések előzékeny és gyors elintézésével az Egyetemi Könyvtár kulturális missziójának fontos részét tölti be.”⁶⁴

Az állítást a statisztika igazolja. Az 1910/11. tanévben az Egyetemi Könyvtár 17 budapesti, 119 vidéki és 20 külföldi intézménynek küldött könyveket, a többségnek nem is egyszer. Ugyanekkor saját olvasói részére 11 helybeli, 17 vidéki és 22 külföldi könyvtárhoz, levéltárhoz intézett könyvkérő levelet.

A forgalmat emelte volna, ha a könyvtár megkapja a kölcsönzésre az általa többször (1905, 1907) kért portómentességet. Ennek hiányában — költségvetési keretének alacsony összege miatt — kénytelen volt a postai díjakat az olvasókra, illetve a kölcsönkérő intézményekre áthárítani. Különösen magasak voltak ezek külföldi viszonylatban. Bleyer Jakab javaslatára a könyvtárbizottság 1917. február 1-i ülésén kérte a minisztériumot, hogy legalább az egyetemi hallgatóknak a szaktanár által pártolt külföldi kölcsönzéseinek költségét fedezze. A kérés eredménytelen maradt.

Ezekben az években újra felvetődött az a terv, amiről már 1871-ben tárgyaltak, nevezetesen a nagyobb könyvtárak egyesítése révén egy korszerű nagykönyvtár létesítése megfelelő új épülettel.

1912. január 23-án Balogh Jenő államtitkár elnöklete alatt erről vitatkozott egy nagyobb értekezlet, amelyen többek közt megjelent Jankovich Béla, a képviselőház elnöke, Bárczy István polgármester, Frölich Izidor rektor, Kertész K. Róbert építész, Fejérpataky László, a Széchényi Könyvtár igazgatója és a könyvtárbizottság tagjai.

A többség úgy nyilatkozott, hogy a Széchényi Könyvtárnak, mint muzeális jellegű nemzeti könyvtárnak különleges feladatai vannak, ezért önállónak kell maradnia, ellenben a Akadémiai Könyvtárt egyesíteni kell az Egyetemivel. Ezt indokolta az a körülmény, hogy az Akadémiai Könyvtár 164 000 kötetes állományából a személyzet példátlanul kis létszáma miatt csupán a fele volt feldolgozva, 92 135 kötet, s az olvasók száma is alacsony szinten mozgott.

Tárgyaltak arról a helyről is, ahol az összevont intézmény új, korszerű otthont fog kapni, de megegyezésre nem jutottak. Az értekezlet végén Balogh államtitkár kifeje-

⁶³ Erről I. Vértessy: Az EK története a kapitalizmus kibontakozása korában. = Az EK Évkönyvei. IV. 1962. 156—157. l.

⁶⁴ Jelentés 1907-ről. VII. l.

lentette, gondoskodni fog, hogy érintkezés legyen a könyvtárak közt, s „az eszméket képviselni fogja”. Ennél több eredménye nem is volt az ülésnek.⁶⁵

1908-ban Ferenczi felterjesztést küldött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, hogy külföldi mintára „hazánkban is egyelőre legalább a két egyetem és a jogakadémiák évi gyarapodásáról egy országos gyarapodási címjegyzék adassék ki évenként, mégpedig a budapesti egyetemi könyvtárban, s ennek gyarapodási címjegyzékébe olvasztva bele”.⁶⁶ A könyvtárbizottság pártolta a tervet, de a felterjesztésnek így sem lett foganatja, a minisztérium nem válaszolt rá.

Sokkal eredményesebbnek bizonyult egy magánkezdeményezés, amely Kőrösy Kornél egyetemi magántanár, orvoskari adjunktus nevéhez fűződik. Számos tanulmánya jelent meg az anyagserevizsgálat és az örökléstan kérdéseiről. Ezek írása közben a szükséges folyóiratanyagot néha igen soká kellett keresnie, nem tudta, hogy melyik könyvtárban található, márpedig — mint írta egy értekezésében — „a tudományos irodalom hozzáférhetősége minden tudományos dolgozásnak nélkülözhetetlen feltétele.” Ezt pedig a legjobban egy, a különböző helyekre járó folyóiratokról szóló közös katalógus segíti elő. Elgondolásának helyességéről meggyőzte Lenhossék Mihályt, az anatómia professzorát. Ketten közösen felkértek 96 intézményt, egyetemi tanszékeket, kutató intézeteket, hogy jelentsék be az oda járó orvosi, természettudományi és mezőgazdasági periodikákat. A katalógus megjelenése után azt is könnyű lesz megállapítani, hogy milyen folyóiratok járnak feleslegesen több példányban és hogy melyik hiányoznak. Az előbbieket lemondásával megtakarított pénzt az utóbbiak előfizetésére lehet fordítani.⁶⁷

A felhívásnak nagy sikere lett, összesen 105 könyvtár küldte be adatait, többek közt az Egyetemi Könyvtár is. A bejelentéseket felhasználva Kőrösy és Lenhossék 1916-ban kiadta *A budapesti könyvtárakba és intézetekbe járó természettudományi orvosi és mezőgazdasági folyóiratok jegyzékét*. Ebben 1768 különböző periodika 3542 lelőhelyét közölték, mindegyiknél jelezve azt is, hogy a bejelentő könyvtár állományában melyik évfolyamtól kezdve található.

Kőrösy úgy gondolta, hogy példájukat a jogászok, technikusok, nyelvészek stb. is követni fogják. Ebből semmi sem lett, a kitűnő kezdeményezésnek a rohamosan romló viszonyok közt elmaradt a folytatása. A hadviselő országok számának növekedése miatt egyre csökkent a külföldi folyóiratok behozatala, újak megrendelése lehetetlenné vált.

A KÖNYVTÁR A VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

1914. július 28-án kitört az első világháború. A könyvtár harminc férfi alkalmazottja közül tizenheten vonultak be katonai szolgálatra: Pasteiner Iván, Fitz József és Grosz Géza tisztek, Czákó Ervin, Szeness Miklós, Simonfi János és Feicht Károly napidíjasok, Pintér József, Lőrincz Endre, Szabó András, Magyary László, Juhos Elek, Dekarcás Károly, Gergely Ferenc, Pataki László raktárosok, Pikler János ruhatáros és Szűcs Endre fűtő. A tizenegy bevonult raktáros közül négyen rokkanttá váltak, Gergely Ferenc eltűnt a Polutonál 1916 szeptemberében vívott ütközetben, Lőrinczi Endre pedig a harctéren szerzett betegségben meghalt.

A behívottak pótlására két kisegítő szolgát vettek fel, de az olvasószolgálat idejét személyzethiány miatt így is meg kellett rövidíteni. A nagy olvasótermet 1914 novem-

⁶⁵ A gyűlésről ceruzairásos fogalmazvány Ferenczitől. Bővebben I. Tóth i. m. 237—238. l.

⁶⁶ KBiz. 1908. jan. 30-án és febr. 20-án.

⁶⁷ Kőrösy: A budapesti könyvtárak folyóiratainak ügyében. = Orvosi Hetilap Tudományos Közleményei. 1915. 13. l.

berétől csak délután 3—8-ig látogathatta a közönség. A kölcsönzés, hírlapszoba és a hivatal 9—2-ig volt nyitva. 1917 őszétől szénhiány miatt zárva tartották a nagy olvasót, a hivatali helyiségekben, folyóiratosztályon harminc fő részére tudtak biztosítani helyet.

A látogatók száma erős ütemben fogyott. 1914 januárjában 19 773-an keresték fel az olvasótermet, egy évvel később 6661-en, 1916 januárjában már csak 1182-en és a következő esztendőben ez a szám is lepadt 927-re. A tanári dolgozószobát és a folyóiratolvasót használók többsége az idősebb, be nem hívott korosztályhoz tartozott, a látogatottság ezért itt kisebb arányban csökkent, az 1913. évi 4556 főről 1916-ig 3166-ra. A kölcsönzők száma viszont a háború utolsó két évében is emelkedett, 1917-ben 5167 olvasó 14 501 művet, 1918-ban 5459-en 14 122 művet vittek haza otthoni használatra.

Lecsökkent a könyvtárközi kölcsönzés is, de — érdekes módon — a külfölddel való forgalom elég intenzív maradt. 1917-ben 56 vidéki, 11 budapesti, továbbá 1 svájci, 2 német és 6 osztrák intézmény kért kölcsön, az Egyetemi Könyvtár kéréseit viszont 3 budapesti, 11 vidéki, 7 osztrák, 19 német és 1 németalföldi könyvtár teljesítette.

A külföldi könyvbeszerzés nehezzé vált, a háború közepétől kezdve gyakorlatilag az osztrák, német és svájci anyagra korlátozódott.

Az ilyenképp kényszerűségből megtakarított összeg egy részén régi hiányokat igyekeztek pótolni, megvenni azt, ami a kereskedésekben még kapható. Az orvoskar kérésére főleg kórbonctani és törvényszéki orvostani műveket vásároltak, a beszerzendő anyag listáját Kenyeres Balázs professzor állította össze. A jogi kar óhajára elsőnek Martens hatalmas és a könyvtárban hiányosan meglevő diplomáciai okirattárát egészítették ki 1195 márka vételárban. A bölcsészeti kar igénylése alapján sok germán filológiai munkát és Henry Potonié nagy paleontológiáját rendelték meg.⁶⁸

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium engedélyt adott, hogy az átalányból fennmaradt összeget a könyvtár visszatarthassa a háború végéig. Az volt az elgondolás, hogy akkor ennek felhasználásával fogják pótolni az angol, amerikai, francia stb. folyóiratoknak és sorozatoknak a háború miatt meg nem érkező köteteit.⁶⁹ Ez az összeg 1916/17-ben 40 093 koronát tett ki, és az 1918/19. tanév végéig 61 637 koronára nőtt. A később bekövetkezett hatalmas méretű inflációnak a lehetőségére nyilván nem gondoltak, pedig a pénzhígítás már ekkor megkezdődött.

AZ OKTÓBERI FORRADALOM UTÁN

Az októberi forradalom győzelme után az Egyetemi Könyvtár is sietett csatlakozni a Nemzeti Tanácshoz. Dolgozói november 4-én ülést tartottak, s ezen Hóman Bálint ismertette a „most kezdődő új korszak előkészítés alatt levő szociális tevékenységét.” Javaslata a könyvtár személyzete „szabad szervezet”, azaz szakszervezetet alakított demokratikus alapon történő érdekvédelmük céljából, és 3 tiszviselőből, 3 altisztből álló bizalmi testületet választott. Az alkalmazottak később 1919. január 15-én a Köztisztviselők és Altisztek Országos Kamarája elnevezésű érdekvédelmi szervbe léptek be.

Az igazgató 1919 utolsó negyedében készített jelentése szerint „a forradalom első hullámai csak kevésbé érintették a könyvtárat”. Jellemző, hogy legfontosabb eseményként azt emelte ki, hogy „elrendeltetett I. Ferenc József király arcképének eltávolítása

⁶⁸ KBiz. 1916. márc. 23-án.

⁶⁹ Jelentés 1917—18-ról.

az olvasóteremből, mi meg is történt. Annak helyébe a Szépművészeti Múzeumtól kértünk politikai vonatkozás nélküli képet, mely azonban kisebb méretei miatt nem volt az előbbinek helyére beállítható.”⁷⁰

A Károlyi kormány elrendelte, hogy az olvasótermet naponként tizenkét óra hosszúságban tartsák nyitva. Ez az intézkedés megvalósíthatatlannak bizonyult, mert szénét nem utaltak ki, s a könyvtár régi, Perkins rendszerű, rossz hatásfokkal működő központi fűtése kevés tüzelővel egyáltalán nem tudta felmelegíteni a 15,1 méter magas olvasótermet. Ezért 1918. október 28-ától 1919. március 31-ig zárva tartották. A közönség csak a folyóiratolvasót használhatta. Az olvasószolgálatot 1918 őszén a spanyoljárvány is akadályozta, amely a nélkülözésektől legyengült szervezetek miatt sok halálos esetet okozott.

Ferenczi a forradalom alatt megjelent és a forradalmat előkészítő röpiratokból, plakátokból különgyűjteményt akart felállítani. Amikor a nyomdáktól hiába kérte, hogy ezekből küldjenek egy-egy példányt a könyvtárnak, az államrendőrséghez fordult azzal az óhajjal, hogy az szőltsa fel az üzemekeket a beküldésre. A kérés eredménytelen maradt.⁷¹

Az egyetem kormánybiztosa, Jászi Oszkár felszólította a könyvtárt, hogy készítse tervet közönségszolgálatának megjavítására. A tisztviselők válaszul február 27-én egy memorandumot nyújtottak át. Ebben összefoglalták a régebben és újabban elhangzott bírálatokat, az olvasók által hangoztatott kívánságokat, valamint az orvoslásukra készített javaslatokat. A tárgyalt hiányosságok — Kőhalmi Béla összefoglalása szerint — a következők: „1) Az olvasás és tanulás lehetőségeinek akadályai, 2) a rendszeresség hiánya a tudományos fejlesztésben, 3) elhelyezésre, helyiségviszonyokra vonatkozó kívánságok, 4) a könyvtári belső munka korszerűbb megszervezésének hiányai, 5) a könyvtár tisztviselőinek magatartására vonatkozó panaszok.”⁷² A memorandumban foglaltakkal kapcsolatban a Tanácsköztársaság kikiáltásáig nem történt sem külső, sem belső intézkedés.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJE

A Tanácsköztársaság könyvtárügyének két irányítója, Dienes László és Kőhalmi Béla még 1919 februárjában készítették egy könyvtárügyi programot, majd márciusban kidolgozták *Az országos könyvtárügy rendezésének általános alapelveit*. Mindkét tervezet helyesnek véli az Egyetemi Könyvtárt az Akadémiai Könyvtárral „összeolvasztani egy nagy szellemi tudományok könyvtárává.” Ha ezt azonnal, építési nehézségek miatt nem lehet megvalósítani, akkor is a legszorosabb kapcsolatba kell hozni őket pontosan előírt munkaprogrammal, oly módon, hogy a két könyvtár tulajdonképpen egy legyen a város két különböző pontján elhelyezve.³

Egyéb tervek is születtek. Kármán Tódor, a Köznevelésügyi Népbiztosság VI. osztályának helyettes vezetője az Egyetemi Könyvtár botanikai és természettudományi könyvtárát a Műegyetemi Könyvtárával akarta egyesíteni.

Csodálatos, hogy a Tanácsköztársaság 133 napja alatt, amikor a munkáshatalom létét a hazai és a külföldi ellenség állandóan veszélyeztette, s így a legfőbb erőket a védekezésre kellett fordítani, mennyi minden történt a könyvtárügy javítása érdekében. A rövid idő alatt azonban mindenre nem jutott idő, így az alapelvekben tervezett egye-

⁷⁰ Uo.

⁷¹ EK 1733/1918. Keltezése: 1918. XI. 3.

⁷² Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp., 1959. Az idézet a 68. l.-on.

⁷³ Kőhalmi i. m.-e közli mindkét tervezet szövegét. Az idézet a 224. l.-on.

sítésekre sem. A közművelődési és a szakkönyvtári hálózat rendezése sürgősebb feladat volt, hogy mielőbb meg lehessen nyitni a dolgozók előtt a művelődés tényleges megszerzésének lehetőségét.

Az egyesítés tekintetében csupán annyi történt, hogy az Akadémiai Könyvtárt utasították: ugyanolyan feltételekkel és ugyanolyan mértékben kölcsönözzön könyveket a főiskolai hallgatóknak, mint ahogy ezt az Egyetemi Könyvtár teszi.

A proletárdiktatúra a könyvtár jó munkáját a dolgozók létszámának jelentős növelésével igyekezett elősegíteni, a 18 régi tisztviselő mellett 15 újnak, a 16 régi raktáros mellett 6 újnak a felvételét engedélyezte.⁷⁴ Az alkalmazottak létszáma ezzel 56-ra emelkedett.

A kinevezések közül elvi szempontból figyelmet érdemel Komjáthy Aladár. Ő ugyanis mennyiség-tan-természettan szakos tanári oklevelet szerzett és — mint az idehelyező rendelet hangsúlyozza — ilyen szakképzettségű tisztviselő még nem volt az Egyetemi Könyvtárban.⁷⁵ Sajnos, igen rövid ideig maradt itt.

A népbiztosság egy későbbi érdeklődésére a vezetőség azt válaszolta, hogy a létszám további növelésére nincs szükség mindaddig, amíg új épületet nem kap a könyvtár.

A könyvtárügyi megbízottak kérdést intéztek a könyvtárhoz, hogy milyen reformokkal akarják megjavítani az olvasószolgálatot, s egyben utasítást adtak egy, a közönség használatára szánt, a teljes állományt feltáró leíró katalógus készítésére, illetve a munka elkezdésére.

A könyvtár válaszként két előterjesztést tett, az első május 11-én, a másodikat tizenegy nappal később. Az első előterjesztés lényegében véve azonos azzal, amit februárban Jászinak küldtek el. Ez számos javalatot tartalmaz. A közönségszolgálat megjavításának legelső feltételeként az épületbővítést nevezte meg. Addig, amíg ez megvalósul, az olvasóterem tehermentesítésére egy többszáz férőhelyes diákolvasó rendezendő be, ahol az egyetemen használatos tankönyvekből legalább 50 példányt kell elhelyezni. A további javaslatok: a könyvekre való hosszú várás elkerülésére az egyetemen több helyen kérőlapgyűjtő szekrények elhelyezése, a kölcsönzési határidő leszállítása egy hónapra, a késedelmes kölcsönzők megbírságolása, a tanszéki könyvtárak állományának növelése, a dotáció emelése és szakelődők alkalmazása, akiknek két feladata lenne, egyrészt gondoskodni arról, hogy a könyvtár beszeresse a szakjukhoz tartozó jelentősebb, újabb kutatási eredményeket közlő műveket, másrészt tájékoztatást nyújtani az olvasóknak szakjuk irodalmáról. A memorandum a szakrendszer gyökeres átalakítását is tervezte s ezzel kapcsolatban raktárrevíziót, két leíró, továbbá helyrajzi és új szakkatalógus készítését.

A második memorandum csak ezzel az utolsónak említett reformmal foglalkozik, s ennek megvalósítására ad részletesen kidolgozott, s egyúttal teljesen irreális tervet. Ezt a munkát, amely a teljes állomány újra való szakozásával, számozásával és katalógizálásával járt volna, a könyvtár vezetősége akkor akarta elkezdni, amikor biztosítékot kap az épületbővítésre, illetve egy új épületbe való beköltözésre. A további feltételek: 1) harminc, fele részben főiskolai, fele részben középiskolai végzettségű könyvtáros magas fizetéssel (a már kapott létszámemeléssel felül); 2) kilenc intelligens segédmunkás (altiszt); 3) ösztől megfelelő dolgozóhelyiségek valamelyik szomszéd házban; 4) 1 800 000 darab kartonlap a kartoték rendszerű katalógusokhoz, 600 000 lap finom hollandi merített papír a törzscimtarhoz, 600 000 lap írógéppapír a nyomtatás alá kerülő cédulákhoz, megfelelő rovatolt papírok a különféle revíziós naplókhoz

⁷⁴ 69 053/VI. sz. Közokt. Népb.

⁷⁵ 79 687/VI./I. Közokt. Népb.

2 000 fából és keménypapírból készült, bőr vagy erős vászonnal behúzott tok, 1800 szekrényfiók a hozzávaló szekrényekkel, 20 000 kis fatábla a kézikönyvtári és kikölcsönzött könyvek helyére teendő őrlapokhoz.

A munka elkezdése előtt négy hetet szántak az új segéderők betanítására. Arról nem ír semmit az emlékirat, hogy az új szakrendszert kicsoda, mennyi idő alatt és milyen elvek szerint dolgozza ki. Arról sem történik említés, hogy a Szabó Ervin Könyvtárban már évekkel előbb bevezetett és bevált tizedes osztályozást tanulmányozták-e, mérlegelték-e előnyeit, hátrányait. Ezt ugyanis átvehették volna úgy, hogy a könyveket nem kellett volna átszámozni, ami lényegesen leegyszerűsítette és megkönnyítette volna a munkát.⁷⁶

Az, aki ezt a tervet elolvassa, önkéntelenül arra a meggyőződésre jut, hogy csak időhúzás céljából készült: hátha megbukik hamarosan a proletárdiktatúra és akkor a könyvtárnak nem kell semmit sem csinálni.

Az épületbővítés szükségességét Ferenczi ebben az időszakban is ismételten hangsúlyozta. Az egyetemi politikai megbízott útján kérte a népbiztosságot, hogy a ferenc-rend épületének a könyvtár felé eső részét foglalják le a könyvtár számára, hogy ott dolgozóhelyiségeket, a kutatók részére olvasótermet és esetleg raktárat létesítsenek.⁷⁷

Később már szükségtelenné vált, hogy a régi szolgálati utat megtartsák és minden ügyet az egyetemen át intézzenek. A népbiztosság 1919. június 10-i rendelete szerint az egyes karok és a könyvtár közvetlenül küldhették oda aktáikat.⁷⁸

Egy másik felterjesztés arról szól, hogy a könyvtár gyűjteni akarja a Tanácsköztársaság történelmére vonatkozó plakátokat, hirdetéseket, körözhvényeket, röpiratokat, és egyéb nyomtatványokat, beleértve a magyarországi kommunizmus keletkezésének és térhódításának tipográfiai emlékeit. Ezeket 1919. március 18. (!) előtt jobbra titokban nyomták. Ezért kéri a Népbiztosságot, utasítsa a különféle propaganda intézményeket, pártszervezeteket, tanácsokat, hogy az általuk publikált nyomtatványokból két példányt küldjenek el az Egyetemi Könyvtárnak. Ennek a gyűjtőtevékenységnek anyagát hosszú ideig feldolgozatlanul őrizték, a felszabadulás után Tóth András rendezte és állította össze a katalógusát.⁷⁹

Közben a könyvtár mindennapi munkája zavartalanul folyt. Az olvasótermet április 8-tól reggel 9-től este 8-ig tartották nyitva és — 1876 óta először! — július hónapban sem csukták be. A látogatók száma kb. annyi volt, mint a „békeévek” hasonló időszakában, a használt műveké valamivel magasabb. A Tanácsköztársaság négy hónapja alatt a legtöbb olvasó júliusban volt: 6 098-an 10 791 művet olvastak.

A könyvtári megbízottak már nyáron gondoskodtak arról, hogy a téli csúcsforgalomban a hallgatóknak ne kelljen a hidegben várni a megüresedő helyekre. Ezért a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy Podmaniczky utca 45-ben levő székházában tankönyvekkel bőven ellátott, többszáz személyes diákolvasót rendeztek be. Megnyitására az ellenforradalom hatalomra jutása után már nem került sor.

Az olvasótermi kézikönyvtár orvostudományi részét teljesen felújították. Az elavult művek helyébe korszerű kézikönyvek kerültek. Kőhalmi elmondja, hogy ennek címjegyzékét július 18-án papírkiutalás céljából bemutatták a Szellemi Termékek Országos Tanácsának, és hogy a katalógus meg is jelent.⁸⁰ A katalógusnak nem akad-

⁷⁶ A memorandumokat részletesen ismerteti Kőhalmi i. m. 68—73. l. L. még Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. Bp., 1921. 19—22. l.

⁷⁷ EK. 428/1919.

⁷⁸ 151 136—VI/l. Közokt. Népb.

⁷⁹ Tóth A.: Tanácsköztársasági aprónyomtatványok az Egyetemi Könyvtárban. Bp., 1959. — A budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai. 7. —

⁸⁰ Kőhalmi i. m. 73. l.

tam nyomára, a régi könyvtáros kartársak sem tudnak róla. Lehet, hogy az ellenforradalom első napjaiban a nyomdából a kommunista röpiratokkal együtt zúzdába került.

A Margit rakpart 8. számú épületére áprilisban különös táblát raktak ki: „Emmer Kornél Könyvtár. Az Egyetemi Könyvtár 1. számú fiókja.” Ennek történetét Kőhalmi Béla megírta *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye* című könyvében, s itt találóan jegyezte meg, hogy „több bajlódást és gondot okozott az Emmer könyvtár ügye, mint amennyit maga a könyvtár megérdemelt.”⁸¹

Az elég zavaros ügy lényege: az 1902-ben elhunyt Emmer Kornél feleségével együtt végrendeletet készített. Mindkettőjük halála után az államra hagyta tekintélyes vagyonát, ebből a Margit rakparti házat és a benne levő könyvtárat azzal a feltétellel, hogy ott ókori irodalommal, bölcséleti és reneszánsz tanulmányokkal, művészettörténettel foglalkozó tudományos intézet létesüljön.

1919. márciusában Waldbauer Ilona, aki tudomást szerzett a végrendeletről, felkereste Emmernét s rábeszélte, hogy a testamentummal ellentétben a könyvtárat *azonnal* adja át az államnak, azaz az állam helyett egyik állami intézménynek, az Egyetemi Könyvtárnak. Feltehető, hogy Emmerné döntését attól való félelmében hozta, hogy a proletárdiktatúra esetleg megfosztja vagyonától, ugyanis a fővárosban még két ingatlanal rendelkezett.

Május elején a gyűjteményt megnyitották a közönség részére. Három könyvtáros teljesített itt szolgálatot, a régebben kinevezett Kaposi József könyvtártiszt és két újonnan felvett kezelőtiszt, Aich Izabella és Hóman Biri. Arra vonatkozóan nincsen adat, hogy a „fiókkönyvtár” mennyien látogatták, feltehetőleg kevesen. Ferenczi megbízásából Hóman megvizsgálta, hogy mit lehet tenni az Emmer könyvtárral. Az ő megállapítása szerint olyan az állomány, hogy sem mint tudományos, sem mint tanulmányi, sem mint közművelődési könyvtár nem felel meg az igényeknek. Azt javasolta, hogy az Egyetemi Könyvtár válogassa ki az állományból, amire szüksége van, a többit adják át más intézményeknek.

A gyűjteményt és a házat később az újonnan létesítendő Zenetudományi Intézetnek ajánlották fel; az Egyetemi Könyvtár 1. számú fiókja megszűnt. A hagyatékkal ekkor nem történt semmi, de a könyv- és kéziratállomány egy része és néhány művészi könyvszekrény negyedszázaddal később, a felszabadulás után az Egyetemi Könyvtárba került.

Ferenczi a könyvtárbizottság 1919. december 2-i ülésére jelentést készített arról, hogy a könyvtár mit végzett a forradalmi időkben, azaz pontosabban 1918. szeptemberétől 1919. szeptember 1-éig. Ebben nyomát sem találjuk az új szakrendre, állományrevízióra stb. vonatkozó terveknek, hacsak a jelentés utolsó pontját nem tekintjük ennek: „Sok munkát adtak a forradalmi kormányok folytonos rendeletei.”

A bizottság üléséről készült jegyzőkönyvben azonban ezt az utolsó pontot más helyettesíti: „munkába vettük a külön kölcsönző katalógus feldolgozását.” Ennek a katalógusnak, sőt a készítését ténylegesen megelőző munkáknak nyoma sincs, a külön kölcsönzői katalógus elkezdése csak a húszas évek közepén kezdődött és az olvasók részére a felszabadulás után vált hozzáférhetővé.

A végzett munka felsorolásánál a jelentés sok mennyiségileg ellenőrizhetetlen tételt sorol fel (katalógusrevízió, ősnymtatványkatalógus folytatása, metszetszoba és a magyar vonatkozású anyag revíziója). Ehhez járul néhány korábban elkezdett, de be nem fejezett feladat (a szótáranyag revíziójának és bibliográfiai feldolgozásának megkezdése, az olvasóterem jogi szakjának revíziója). Ezenkívül összeállították

⁸¹ Uo. 122—125. l. Az idézet a 122. l.-on.

a háború óta hátrálékos külföldi folyóiratok és folytatások jegyzékét, feldolgoztak a „Tárcák” gyűjteményben kezelt aprónyomtatványokból kb. 5000 füzetet, a „Halotti beszédek” gyűjtemény magyar anyagát és egy sereg jogi disszertációt.

Ez a jelentés meggyőzően mutatja, hogy a Tanácsköztársaság 133 napja az Egyetemi Könyvtárban nem okozott semmi lényeges változást, a munka az őszirozás forradalom előtti légkörben folyt tovább.

BEFEJEZÉS

Befejezésül próbáljuk értékelni az Egyetemi Könyvtár történetének most tárgyalt két évtizedét!

A pozitívumok közt — kissé paradox módon — elsősorban egy negatívumot kell említenem, az olvasótermi zsúfoltságot. Ez ugyanis azt bizonyítja, hogy a diákok szerették a könyvtárt, sokan keresték fel, még a tágas olvasóteremmel rendelkező műegyetemi hallgatók is; könyvigényük annyira, amennyire a hely engedte, kielégítést nyert.

Csekély hitelkeretéből az intézmény sok és különböző tudománysszakhoz tartozó könyveket szerzett be. Azoknak a professzoroknak és tudósoknak, akik felkeresték a Ferenciek terén álló épületet, kezükbe adta az általuk kívánt műveket, és ha ezek nem szerepeltek állományában, kérésükre készségesen megrendelte. A fővárosi és vidéki olvasóknak egyaránt komoly segítséget jelentett a könyvtárközi kölcsönzés útján érkezett és elküldött számos könyv és kézirat.

A használhatóság fokozása érdekében nyomtatták ki az évi gyarapodási jegyzékeket, a kéziratár, a segédkönyvtár és a folyóiratállomány katalógusát, ennek érdekében történt az olvasótermi anyag sok vihart felkavart, balsikerű revíziója.

Ez a derűs hangulatú kép azonban egyszerre komorrá változik, ha a hiányosságokra gondolunk, különösen, ha emlékezetünkbe idézzük a Galilei-kör határozatait és Benedek János képviselő interpellációját. A kért intézkedések közül csak az utolsó, egy új épület vagy a régi épület kibővítése járt volna jelentős kiadással. Az egész napos, este tízig tartó és a vasárnapi nyitvatartást 4—5 új dolgozó felvételével meg lehetett volna oldani; ennyi pénz lehetett volna és kellett volna áldozni erre a célra. Az index nélküli kölcsönzés még ennyit sem követelt, csak egy határozatot. A fontosabb szakfolyóiratok utolsó számának szabadpolcra való kitevése ugyancsak nem valami nehezen teljesíthető forradalmi kívánság.

A szaktanárok által előterjesztett könyveket a könyvtár mindig beszerezte, de — nem beszélve az olvasótermi orvosi anyag revíziójától — sohasem kérte senki komolyan, hogy a tanszékek és a professzorok rendszeresen készítsenek a tudományos és oktatási szempontból fontos művekről kívánságjegyzékeket. Ennek rendszer és lelkiismeretes megvalósítása természetesen a dotáció emelését is megkövetelte volna.

Említsük még meg azt, hogy a szakkatalógus tájékoztatásra, irodalomkutatásra teljesen használhatatlan volt, és hogy hiányzott egy olyan katalógus, amit a látogatók szabadon használhattak volna. Ez utóbbi pótlására csak 1919-ben történt intézkedés, de olyan intézkedés, amit nem hajtottak végre.

A hiányosságok legnagyobb része a múltból öröklődött, így a rossz szakrendszer, az olvasói katalógus hiánya, az olvasótermi kevés férőhely. Megjavításukra azonban — az új épület sürgetésén kívül — semmi sem történt. Pedig a könyvtár reformálásának sem korábban, sem az 1919 utáni időben nem volt annyi híve, annyi követelője, mint a XX. század első két évtizedében. Jelentős részük nem is látogatta az intézményt, tehát nem a saját érdekében követelte a szolgáltatások megjavítását. A kritikusok

közt szakembereket is találunk, mint a konzervatív Gulyás Pált és a radikális Szabó Ervint.

A panaszok orvoslását a könyvtárigazgató 1903-ban fontolóra vette. Szerinte reggel 9 előtt, délben 12—2 közt és este 8 óra után „nálunk senki vagy igen kevesen keresik és keresnék fel a könyvtárt” tehát nincs értelme az olvasótermi nyitvatartás meghosszabbításának. Ha ez mégis megtörténne, „akkor is volnának bizonyára olyanok, kik estve 8 után vagy reggel 8 előtt óhajtanának valamit sürgősen keresni.”

A közönség igényét a nyomtatott címtárak kielégítik vagy legalább ki kellene elégíteni. A szakcímtárak iránti régi követelés egyébként mindenütt, külföldön is „apadóban van”.

„Arra nézve, hogy nem mindenki kap elég szabadon ki könyvet, ebben van valami igaz” — folytatja Ferenczi, de „ha tudnák az illető panaszkodók, hogy olykor tíz megintésre és házhoz küldésre is szükség van, míg a kivett könyvet vissza lehet kapni s néha még így sem sikerül, azok talán jobban megválogatnák a panasz és vád szavait... és ha tanúi volnának az illetők, hogy a legtartósabb kötésekkel ellátott művek alig félév alatt milyenekké válnak az olvasóteremben a használat következtében, talán kiméletesebbek volnának vádjaikban.”

„A bajokon és a panaszokon — fejezte be véleményét az igazgató — még egy, esetleg pár olvasóteremmel, az épület szakszerű kibővítésével lehet és kell segíteni s ezzel az indokolt bajok megszűnnének; az indokolatlanokon segíteni nem szükséges.”⁸²

Az igazgatóhoz hasonlóan a jól képzett, tudományos munkásságot is folytató, de konzervatív beállítottságú tisztviselők is megfelelőnek ítélték a viszonyokat. Nem törekedtek reformokra, távol tartották magukat Szabó Ervin körétől, a haladó könyvtári mozgalmaktól. (Kudora az egyetlen, akinek volt valami elképzelése arról, hogy a helyzeten változtatni kellene.)

Az egyetemi tanács és a könyvtárbizottság ugyanúgy vélekedett, mint Ferenczi. A panaszok orvoslásának még a lehetőségeit sem vizsgálta meg, ilyen probléma nem szerepelt a napirendjén. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium sem adott ki ilyesféle utasítást. Érdeklődésének hiányát az is igazolja, hogy gróf Zichy János miniszter sohasem adott választ Benedek interpellációjára, holott ezt a házszabályok szerint három héten belül meg kellett volna tennie.

A könyvtár vezetőségének, az egyetemnek és a minisztériumnak közönye, meg nem értése együttesen okozta azt, hogy az Egyetemi Könyvtár életében a XX. század elején semmi lényeges változás nem történt. Szerzeményi politikája, katalógusai, közönségszolgálatja nagyjából ugyanazon a fokon állt 1919 végén, mint 1876-ban, az új épületbe költözés idején.

DIE GESCHICHTE DER BUDAPESTER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK 1899—1919

(ZUSAMMENFASSUNG)

Im Jahre 1901 erhielt die Bibliothek eine neue Geschäftsordnung, die sich jedoch von der alten nur wenig unterschied. Im Sinne dieser Vorschrift sollte die Bibliothek weiterhin die allgemeine Sammlertätigkeit einer wissenschaftlichen Grossbibliothek erfüllen, obwohl dazu weder ein genügender Erwerbungsetat, noch entsprechendes Personal, oder genügender Raum zur Verfügung standen.

Die einzige Änderung war die Aufhebung der Bibliotheksausschüsse der einzelnen Fakultäten. Ihre Aufgabe bestand in der Auswahl der zu beschaffenden Bücher und Zeitschriften. An ihrer Stelle trat ein sechsköpfiger zentraler Bibliotheksausschuss, der sich mit allen sich auf die Bibliothek beziehenden Angelegenheiten zu beschäftigen hatte. Ihre Entschlüsse verpflichteten aber niemanden, er war lediglich ein Beratungsorgan des Rektors und des Senats.

⁸² Jelentés 1902. évről. V—VIII. l.

Im Jahre 1899 wurde Zoltán Ferenczi zum Direktor ernannt; er war heiteren Gemüts und im Bereich der Katalogprobleme und auch anderer Fragen der Bibliothek ein Fachmann, ihm fehlte jedoch die nötige Energie. Er hatte keinen Sinn für Fragen der Organisation und deshalb entwickelte sich die Bibliothek während seiner Amtszeit nicht einmal soweit, wie das bescheidene Budget und der Zustand des nicht entsprechenden Gebäudes es erlaubt hätte.

Die meisten Klagen wurden wegen der Überfüllung des Lesesaals erhoben. Im Winter mussten die Studenten lange Zeit auf einen freien Platz warten. Für 6000 Studenten waren 124 Sitzplätze allerdings zu wenig und auch die Magazinierung der neuerworbenen Bücher machte Schwierigkeiten. Die alten Bücherregale waren alle voll und man konnte sich nur mit Ersatzregalen auf den Korridoren, und in Kellern irgendetwas helfen. Viele Pläne wurden für eine Erweiterung des bestehenden Gebäudes ausgearbeitet, Sitzungen wurden in dieser Angelegenheit abgehalten, Budgets wurden entworfen, dies alles blieb aber unausgeführt.

Obwohl hinsichtlich der Zahl der Studenten die Budapester Universität in Europa die fünfte in der Reihe war, konnte das Erwerbungsetat nur mit der einer kleineren deutschen Universität verglichen werden. Aus diesem Grunde konnten sogar die wichtigsten Fachwerke nicht lückenlos erworben werden. In den besprochenen zwei Jahrzehnten wuchs der Gesamtbestand von 268 529 auf 523 925 Bände, d. h. beinahe auf das Doppelte. Die Mehrzahl der Universitätsprofessoren unterliess es, die Bibliothek über die anzuschaffenden Titel zu unterrichten und deshalb wurde von dem wenigen Geld oft auch das Wichtigste nicht erworben. Im Jahre 1906 als der Bestand des Lesesaales zu 3/5 erneuert wurde, gab dieser Umstand Anlass zu berechtigter Kritik. Der jährliche Zuwachs bewegte sich zwischen 3500 bis 8500 Bänden, von denen aber 45% Geschenke, deren Mehrzahl wiederum Universitätsdrucke (Dissertationen, Jahrespläne, Reden der Rektoren u. s. w.) waren.

Der alphabetische Grundkatalog war gut, man bemühte sich, die fehlerhaften Aufnahmen des vorigen Jahrhunderts zu korrigieren, es bestand aber aus losen, unbefestigt nebeneinander liegenden Blättern. Man befürchtete, dass die Besucher die Reihenfolge der Blätter durcheinanderbringen könnten und stellte aus diesem Grunde diesen Katalog nur Professoren und bekannten Wissenschaftlern zur Verfügung. Der Fachkatalog war für eine Fachinformation nicht geeignet, weil er nur aus wenigen Fächern bestand und zu viel Zettel in die einzelnen Fächer kamen. Ausserdem konnten in wissenschaftlicher Hinsicht berechnete Einwände erhoben werden, da z. B. Physik und Okkultismus in dasselbe Fach eingereiht waren. Man plante die Aufstellung einer neuen Fachordnung, dies wurde aber bis zur Errichtung eines neuen Gebäudes verschoben. Über den Bestand lag allerdings die Information vor, indem von 1876 ab jedes Jahr über den Zuwachs des vorigen Jahres ein Fachkatalog herausgegeben wurde.

71% bis 82% der immatrikulierten Leser waren Universitätsstudenten. Die Proportion der Juristen (Studenten, Doktoranden und Rechtsanwälte), die den Lesesaal aufsuchten, war 54% zu Anfang des Jahrhunderts später sank diese Zahl auf 45,6%. Dementsprechend bestand ungefähr die Hälfte der benutzten Bücher aus rechts- und staatswissenschaftlichen Werken. Die Zahl der Medizinstudenten belief sich zuerst auf 8% und stieg später auf 26,2%. Mehr als die Hälfte der auf der Universität immatrikulierten Philosophiestudenten war ebenfalls Besucher der Bibliothek.

Die Leserschaft stieg ständig an. Sie überstieg im Winter des Jahres 1903 täglich 500 und im Schuljahr 1912/13 erreichte sie ungefähr 750. Die tatsächliche Zahl war aber etwas niedriger, weil bis 1915 ein Leser auf einmal nur einen Band zum Lesen erhielt, und wenn er nach der Zurückgabe einen neuen Band verlangte, bedeutete das in der Statistik schon zwei Leser. Die Zahl der benutzten Bände war zu Anfang des Jahrhunderts jährlich 60 000 und überstieg vor Ausbruch des ersten Weltkrieges schon 100 000. Die Zahl der ausgeliehenen Bücher wuchs während derselben Zeit von 14 000 auf 20 000 an. Bemerkenswert war die Ausleihe zwischen den Bibliotheken. Im Jahre 1910 sandte die Bibliothek 136 heimischen und 20 ausländischen Instituten Bücher und erhielt solche von 28 heimischen und 22 ausländischen Bibliotheken.

Zur Zeit des ersten Weltkrieges wurden von den 30 Angestellten 17 eingezogen. Dadurch wurde die Zeit des Offenhaltens verkürzt, damit aber auch die Zahl der Leser. Die Beschaffung aus dem Ausland wurde schwierig und nur österreichisches, deutsches und schweizerisches Material kam an.

Zur Zeit der Räterepublik plante man die Vereinigung der Universitätsbibliothek mit der Akademie der Wissenschaften; dieser Plan kam aber nicht zur Ausführung. Die Zahl der Angestellten erhöhte sich wesentlich: von 35 auf 56. Auf Anregung der Leiter des Bibliothekswesens arbeitete die Bibliothek Pläne für ein neues Fachsystem, einen Katalog und einen Leserkatalog aus, aber mit dem Sturz der Proletardiktatur wurden alle diese Pläne vereitelt. Nach 1919 bewegte sich das Leben der Bibliothek im alten Geleise.

Zwischen 1899 und 1919 wurde die Brauchbarkeit der Bibliothek durch keine wesentliche Neuerung verbessert, auch versuchte man nicht, die alten Übel (Überfüllung des Lesesaals, schlechter Fachkatalog, Fehlen eines Leserkatalogs) aus der Welt zu schaffen. Daran trug sowohl das Unvermögen der Bibliotheksführung, als auch die Indifferenz der zwei ihr übergeordneten Organe, nämlich der Universität und des Ministeriums für Kultus und Unterrichtswesen Schuld.